№ 50.

1

Ф. Коцик.

Гетьманський переворот у провінціяльнім місті.

(уривок зі споминів)

Ф. Коцик

Гетьманський переворот в провінціональнім місті.

(уривок зі спомминів).

Дня 25. березня 1918. р., покинули большевики м. Балту і можна було вчути, з розмов поважніщих місцевих громадян, що почнеть ся реакція, тимбільше, що до міста збігли ся усі поміщики, прогнані селянами зі своїх маєтків і самі розширювали фантастичні відомости, про заміри Центральних держав, що-до Української Республики. Однак уряд Центральної Ради, призначив Балтським повітовим Комісарем людину незвичайно енергійну і свідомого Українця п. Смоліївського, котрий вмів входити в контакт з австрійськими старшинами і парализувати інтриги місцевих чорносотенців, які гуртували ся в „Обществі охраны русской культуры", яке безкарно провадило протидержавну пропаганду в місті, під проводом директора городской гімназії Костишевського, Москаля з Екатеринбурської губ. і бувшого мирового посередника Майбороди, таки нашого Юго-росса. В місті було богато старшин б. російської армії, родом з Московщини, вони не

мали чого вертати домів, крутити ся по Балтській бруку.

Про приготування до гетьманського перевороту в Києві було загально відомо в Балті. Балтійці висилали свої депутації до усіх австрійських комендатур, щоби їх хтось ввів назад у їхні маєтки, або хоча в части відібрав пограбовані селянами речі. Зі боку австрійських старшин, були спорадичні випадки втручування до цього, однак пн. Смолієвський, звертав ся завжди до команданта 30. дивізії в Бірзулі ген. Гессе і інціденти були негайно ліквідовані. Коли прийшли перші вістки, про з'їзд хліборобів, місцеві чорносотенції заворушили ся. В городськім клюбі збирало ся вечером ціле товариство старшин, в магнатах, які відбували там свої наради. Ми знали, що виступи таких 50 старшин не я страшним супроти вірної Центральній Раді сотні команданта повіту полк. Янковського, але скликали повітовий селянський з'їзд, щоби мати ще евентуально опору в селянах. Однак було вже пізно, іштреби гетьманців зробили своє, австрійська команда заборонила з'їзд. Тим повітовий комітет селянської спілки, вислав одного зі своїх членів А. Крука до Києва по близші інформації, доручивши йому давати звідтам вісти уповноважними телеграмами. А. Крук доїхав

до Київа, однак тут застав вже оголошену „грамоту“
гетьмана всеї України П. Скоропадського, ~~як говорено вибра командуючого німецької армії Айхгорна~~ (на українській), і
дав про це вістку у Балту. ~~Хотів телеграми не ходили, але які бувший телеграфіст, А. Крук дав собі раду~~. Видно було, що це все діялося в порозумінню з німцями і всякий опір я неможливим. Події розвивали ся незвичайно бистро. Якраз
дня 4. травня довідали ся, про призначення якогось
бувшого економа (прикащика), Поляка, повітовим
старостою, а бувшого помічника ісправника,
начальником державної варти. Пан староста
почав своє урядування від того, що казав зібрати
усю міліцію, що була в місті, і перемашерувати
перед собою церемоніяльним маршом. Виглядало це доволі театрально. Пан староста говорив
по російськи, ~~що сам ясновельможний гетьман призначив його в Балту, завести його владу і він перед нічим не спиниться, щоби це виконати~~. Приглядало ся цьому около 100 жидів, бо була це субота. Того самого дня прийшов відділ державної варти (так переіменовано
міліцію) і обсадив мешкання місцевої „Просвіти“,
а сам начальник переводив трус. Розуміється,
крім газет і книжок нічогісенько не міг знайоти. Опечатавши помешкання, доручив сторожеви донести йому ~~сейчас~~ зараз же про які небудь задумані сходини.

В місті почали кружляти чутки про арешту-

вання, які приготовляють гетьманці на визначніших Українців. Повітовий Комісар з помічниками і члени Селянської Спілки виїхали з міста. Я ~~однак, не почуваючи себе до нічого, бо~~ не сподівав-ся, що попаду в суперечність з гетьманськими законами ~~за~~ через це, що вчив української мови в двох гімназіях і наставав на їх українізацію зовсім не мішаючи ся до політики, тому ~~рішив~~ остатися в Балті, хоч до кінця шкільного року, ~~т.є.~~ т.зн. ще один місяць.

Дня 18. травня досвіта ~~зараз~~ прийшло до мої квартири 5 узброєних австрійських ~~жовнірів~~ вояків. Вони заявили, що я арештований та забрали мене до австрійської команди.

Ту застав я вже тих, котрі дійсно визначили ся як свідомі Українці в Балті, а ~~іменно~~ саме директор комерційної школи і укр. гімназії Орест Дмитрович Сікорський (розстріляний большевиками в лютім 1919), повітовий комендант Чиковський, його помічник Сорочан і член Повітової шкільної Ради учитель Порозюк. Розмовляючи по німецьки з австрійським комендантом ~~австр.~~ довідався я, що нас арештовано на приказ з Бірзули, а на жадання повітового старости, котрий вважав нас ~~як~~ за таких, що ворохоблять селян проти поміщиків. Мав ще арештувати около 10 людей з Балти, однак вони позникали.

Того самого дня вивезли нас до Бірзули і тут посадили до свинюшника, однак по двох годинах на жадання українського коменданта сот. Бірзула, котрий відступив нам своє мешкання, перевели нас туди. Там могли ми, хоч під вартою, свобідно ходити по городі і приймати без обмеження відвідини знайомих, а навіть телефонічно розмавляти.

Перебуваючи в Бірзулі, міг я наглядно пізнати гетьманський переворот і людий, що справували владу на провінції. До австрійської комендатури масово приводили і привозили арештованих гетьманськими урядовцями селян та учителів, а усіх їх підозрівано в большевизмі. В дійсности попадали люди, далекі від большевизму, але в найбільшій части свідомі Українці. В Києві гетьман говорив про плекання української культури, а тут арештували гетьманські погінаки учителів, що почали, або лиш хотіли вчити в сільській школі по українськи. Арештували коменданти карних „отрядів" і в адміністративнім порядку садили в тюрму, доки за доброго хабаря не випустить пан староста. Ясно було, що гетьман коли в той спосіб думав „панувати" над своїми підвладними, то мусів держатися хіба силою чужих баґнетів. Один австр. старшина Чех, що стало нас відвідував, не

ми що зрозуміти, навіщо гетьманська влада
~~так~~ старається докучити селянам такими
жорстоким поступованням і в імя чого? хиба
на ~~це~~, щоби на довший час скомпроміту-
вати і здискредитувати в масах українську
державність. В Бірзулі, від очевидців можна
було довідати ся, про діяльність цих геть-
манських карних „отрядів", про котрих па-
мятати-муть селяни довгі роки. Складали-
ся вони з самих викидків суспільности, б. цар-
ських ~~офіцерів~~ старшин, бувших жандармів і таки
просто бандитів, жадних наживи. Впадаючи
в село, вони рабували ~~жадали~~ їди, підвід), ~~поводили ся визива-~~
~~юче~~, арештували зовсім невинних людей,
від котрих можна було сподівати ся вику-
пу. В Балтськім повіті „вславив ся"
своїми „подвигами" ~~начальник~~ „отряда" Зе-
ленюк бувший провокатор (в одеській охранці). При стяганю
„контрибуції" були селян немилосердно шомпола-
ли, нібито за знищення панського маєтку.
Настав час особистих порахунків. Пограбувати
панський маєток мав нагоду кожний, однак
контрибуцію стягали по найбільшій части
від тих, що щось посідали, коли тимчасом ~~між тим~~
дійсні грабіжники ходили безкарно, їх не чіпали,
бо не мали ~~в тім~~ з того користи. Дуже часто зовсім
невинний селянин мусів продати останню ко-
рову, щоби заплатити контрибуцію, ~~між тим~~
коли той, що награбив і добре продав, свиснув

ся з першого, кажучи „було брати, так як я брав.“ [Кінер 7.]
Досить було донести на когось, що був на селянськім з'їзді і привіз звідтам якусь українську відозву, [ся це вистарчало щоби його] ~~то вже був~~ арештовано ~~ний~~

В справі нашого арештування їздили виливові люди до Києва до „~~атамана~~“ ради міністрів Лизогуба, та зверталися до цих кількох Українців, котрих ~~для декорації~~ держав коло себе гетьман, представляючи „діяльність“ адміністрації та карних „отрядів“, однак нічого не добилися. ~~Всюди у властих урядах, говорили [illegible] на общепонятном языкѣ“, і тішуться ся, мовляв ані тепер задусимо „украинскій вопрос“.~~ Австрійська комендатура ~~каже~~ [заявила], що ми арештовані на приказ повітового старости і тому підлягаємо судові Української Держави, а тимчасом гетьманському ~~українському~~ „старості“ про нас ані не було в гадці. Добре, що арештував директора і учителя української гімназії, котра була солею в очах ~~україно~~фобів і вона згаде на радість всіх черносотенців.

Нарешті по місяці переслухав нас якийсь австрійський ~~капітан~~ [сотник], німець-тиролець, людина доволі ліберальна і ~~[illegible]~~ [велів] негайно випустити чотирьох моїх товаришів недолі, а мене як австр. старшині виїздити до Австрії дальше воювати за „цісаря

і вітчину".

З гіркими споминами кидав я гетьманську „державу". Які надії були ще в р. 1917 літом, коли приходилося читати на учительських курсах а тепер над цілою Україною панує самозвісний гетьман за підмогою німецько-австрійських багнетів.

В Жмеринці стрінув я ~~здибав~~ партію арештованих з Ольгополя, між ними двох моїх знайомих Галичан, один учитель в учительській семінарії, другий урядовець в земстві, арештовані повітовим старостою за це, що переводили українізацію в місцевих ~~політичних~~ установах, ~~ще до гетьманського перевороту~~, сиділи 3 тижні в Ольгопільській тюрмі, тепер везуть їх до Києва.

Пригадались мені на думку слова:

Гріш ворогів, свої власні діти – – –

Хмелева 1920.

100

№ 51.

Михайло Майорчак
(Зачин[illegible])

Воєнні оповідання.

Ст. 2–43.

Було се осеню 1914 р. часи були дійсно грізні. День денно, коли ясне сонце золотило ясними проміннями верхівочки дерев, а в полі дозрівали осінні плоди, далеко на сході гриміли гармати та непокоїли миряк. Наше військо переходило що дня кольонами до бою, та не було їх богато в порівнаню до тої страшенної російскої навали, яка гейби вовки сіроманці збирала ся на пограничу. У воздусі розносилось безнастанне кракане вороння, а галич стадами літала і скликала вовків сіроманців та вірлів бистроокрилих на перші жертви полеглих жовнїрів. Була глубока осінь; днї були красні, сонїчні і приємні. Осіннє сонїчко не пекло а гріло і освічувало земленьку, на якій золотими пасочками простягались поля вкриті жовтим бадиллям бараболї та тягнулись до сонця похилі колоски сивого

проса. Людей не брала ся робота; очікували якогось нещастя, що тут тут мало звалитись тяжким каменем їм на серце. Сельне сумним зором обкидали свої обістя, а ще пильнійше поглядали на схід де росла, розростала ся великанська хмара, що в невдовзі мала гейби яка лявіна залити цілу Галичину, і опертись аж о Бескид зелений, як гарно пише поет мовлячи:

Бескиде зелений
в три ряди садженний
Тятлов бив тобою
бою ся розбою....

А я скажу: Бескиде зелений не одного жовніра тепла кровця зросить твою зелену мураву, а ти сам покриєш ся могилами та тужними березовими хрестами. Не попи з корогвами будуть ховати пишних молодців, але серед реву гармат

лопоту скорострілів і тріскоту крісів будуть товариші-побратими копати гострими шаблями ями та хоронити своїх побратимів. Не заплаче рідна ненька за сином, не закриє карих очий чорнобрива і не китайкою покриють гарне біле козацьке лице, а хижий орел вийме козацькі очі а вовки сіроманці і круки порозносять білі кости по дебрах та яругах.... Небавом почали грати гармати, а ясні зарева темними ночами почали освічувати небо. Се знак, що розпочався страшний герць з Москалями. Але не сила була нашій малій горстці здержати страшну московську навалу, що впину не знала розійшовшися у своєму поході.... Війська ворожого було незлічена маса, що перла без впину на наші слабенькі ряди. Сеж не диво сильна Русь в народ що й казати

а війско й двох таких держав як наша не дорівнають їй що до числа. Так було й тепер в кінець обернули Москалі нашу силу, а самі у военному поході відступали „со страхом і трепетом" під Перемишль. Станіславів, Львів та Стрий оминаю, бо без більшого бою вступили всі місто вороги........ В селі К. рогатицького повіту великий рух. Аж тіснять ся по вузьких доріжках московські трени, а од цісарських гостинців йшов клекіт сповіщаючи що туди тягнуть довжені московські трени. Сонїчко саме сходило і своїм лагідним промінним золотило верхечки дерев і баню сільскої церковці, що так і відбивала його чарівні лучі. Положенє має она на причуд гарне; лежить на горбочку оподалік гайку і неначе вказує мирянам, щоб думками своїми відривались від землі і взносили ся гень-гень високо

понад промінисте сонце та ясні зорі, де
мешкає Творець-Вседержитель. Якось дух
радіє в чоловіцї вийшовши на сам горбочок
з котрого як на тарелі розкладає ся сельце
розкинене в ярку. „Наше село неначе в ямі"
зачинають господарі свою просту а щиру
розмову. На се старезні дідугани тільки
головами покивують, а їх поморщені чола
звіщають, що не мало того горя перенесли
они за той короткий час. Якась задума
спочила на їх головах, а орлині бистрі очи
споглядали в даль відгадуючи, що на дальше
стане ся з ними, та з їх молодим поколін-
ням.... Не вже ж судилось їм раз на все позіс-
тати під властию лютого ворога, що здає ся
і втіху не мав у воєнному поході". А не-
давна подія, що її власними очима оглядали
ще більше утверджувала їх в думці, що чи
не раз на все покинули їх наші війска
уступаючи місця ворогам. Зтім загомоні

ли дзвони*) скликаючи людий на Службу Божу. „Боже твоя воля“ зітхнули тяжко діди і поважно пішли в церкву. Був у селі новий віт іменем Стефан Ворона. Постарів ся вже наш старий віт Василь Торбин, „йому вже тільки на запічку лежати в гросі хліб жувати та смерти виглядати“ загукали деякі молодші господарі. „Де вже йому давати лад в громаді в підтоптаним віці“. Рішили вибрати нового. „Стефан Ворона нехай війтує між нами; він молодий так зуміє добре нас обороняти перед москалями“! А оборони дійсно було потреба перед ними; бо не то, що жидам доставалося від них за будь що, а той часом і мирянам христіянським так скресали нагайками плечі, що довго треба було лічитися від московських побоїв. Не дуже то радо брав Ворона на себе той обовязок

*) дзвони тоді ще були; щойно на весну 1915 р. їх почали забирати москалі...

але громада кажуть великий чоловік, не сходячи добровільно так присилуе. Як ні відмагавсь Ворона від того тяжкого обовязку вкінци не мав иньшого (выбору) (способу) як приняти вітівську печать, знамя власти.
Правда налюжав втесран Ворона до людий, котрі вівсім хочуть бути точними і совістно виповняють свій обовязок.
Тсарем був під той час Михайло Ворона його таки брат. „Буде си нам тепер" говорили шуткуючи газди, коли вже Ворони станут нами ковертувати.
Хто не був зачас інвазиї під москальми то той і гаразд не знати ме їх звичаїв і обичаїв. Не кажу вже про родовитих москалів, якого можна було сейчас відріжнити від нашого Малорос:са (Украйнця). Зовсім иньша вдача там, мовчазна, понура, а наша українска вертка, митка, говірка щира. Я мав

нагоду говорити і з одними і з другими.
Бож день денно плентали ся, як сновиди що зі Львова до Тернополя, що на відвороти. Було прийде на квартиру Москаль так слова привітного не вчуєш за цілий час його побуту. „А люди вже певно мають замуровані уста, а Господь Бог їм мови відняв, що так завзято мовчать“ - зовсім інакше репрезентували ся Малороси. Се вже наша південна українська вдача так і слідно, що се люде, котрі виховали ся на широких степах українських і що змалку вслухували ся в рев дніпрових порогів. Прийдуть в хату, поздоровлять по божому і вже щоб там не лежало їм на серцю як брат заговорять. Вже того гамору повно на цілу хату - говорять по українськи хоч муштра казьонна трохи покрутила язик того барабанщиного. Вже тов сологвейки цуберчуть

про своє життя-буття на Україні... яка
вжого зрілка, і кількокотрим лишив діти.
А там вже зібрали ся в гурток вийшли
в садочок (туркачи, бачучи, за своїми виш-
невими.) і по селі во рознесла ся пісня, гарна,
чарівна. А що за голоси? Було затягнуть
якої то вже кілька кілометрів роз-
носять ся їх дзвінкі голоси милозвучно.
Гадав бись, що то військова музика, а то они
так гарно співають. У нас найбільше
вишколений хор не втне того, що ті
прості люде. І вже нераз я дивом диву-
вав ся як то прості сільскі парібки
зуміють так хороше співати? Мав
я честь познакомити ся з Київськими
співаками, що належали до катедрально-
го хору при Печерскій Лаврі; так тиха
було почути голоси, що можна дума-
ти, що то не люде, а ангельский хор
співає величаючи всемогучого Бога.

Се не таке дисціплярне військо як наше.
Козаки їдуть по більшій части гурмами
та виводять пісню козацьку, сумну, мело-
дійну.
Був в селі К... наведеного повіту коваль Осип
Шафранський. Не зле жилося йому;
коротав свій вік згідно подзвенькуючи мо-
лотом по ковалі. Жив як то кажуть
з пучок та з ручок... Може зле живеть-
ся в місті ремісникам, але ніколи не
на селі. Бож тут його фах є лише чис-
тим доходом для него. ~~Так~~ Тож Шафрансько-
му жилося як в Бога за дверми. Мав
своє поле з якого удержувався з ріднею, а
крім того з ковальства вкоротці так
розбогатів, що числився до найзаможній-
ших газдів села. Рідню мав не велику;
жив з жінкою та трома дітьми, з кот-
рих найстаршою була Ганя кароока.
Що вже за дівчина була з Гані то хоч

хоч малою хоч цілую. Чотирнадцятий рік
минав Гані, а она розцвитала мов
повноя рожа. Було за мирних часів
тільки вийде на улицю скликати
подруг на гуляння вже аж товпляться
хлопці за нею. Вже й Ганя і рушники
вишивала, та крізь вікно поглядала
чи не йдуть старости ?, в тім як грім
з ясного неба пронишла всіх людий вістка
страшна про війну. І якого то голосін
ня та плачу було по всім усюдам...
Не було майже хати, щоб не випрово:
джала мати сина, жінка мужа, а дів:
чина милого на війну. Хто в стані
описати смуток, який заволодів
кождим серцем в тій хвили. Адже ж
кожде прощалося зі своїми рідними і то
може раз на все. Невісти ходили по за
плакувані, оплакуючи заздалегідь смерть
своїх мужів. Я бачив в Маковоню

в церкві чоловіка, який прийшов на служ-
бу Божу, яка правилась за здоровля
тих, що вкоротці мали вирушити
на кровавий танець. Там бачив я
його молодого широкоплечого, що кля-
чав перед іконою Пречистої і заносив
до неї горячі мольби, щоб міг здоровим
вернутись домів. Хоч мущиного був-
а тильохав не згірш баби, а слези
як горох точилися по його подовга-
стим серіознім лицю. Бо й мав чого
плакати. Біля него стояли його
діточки імєнно 2 хлопці і 3 дівчинки
одно нище другого гусаком, а їх блес-
кучі оченята поглядали то на статую
Пречистої, то на тата, що аж
заходився від ~~голосного~~ плачу. Нічо вже й
згадувати про жінку, що з двома мало-
сенькими діточками умлівала з жалю.
Годі описати смуток і жаль, тай

по своїм милим, що востаннє попращав
ї і пішов в далекі сторони. Час гово-
рить є найліпшим лікарем, що гоїть
всякі рани, а й душевні. Так і тут, чим
дальше віддалялися хвилі розлуки,
в ту міру сего уступав жаль. Був
за селом К. гайок, що його загально нази-
вали „над Кретольцем" Ніщо собі гайок
великий, а що вже приємний і милий,
то вже й не сказати. Дерева росли
в нім різнородні а найбільше тужли-
вих берез хилило тут свої вітки до
долу. Були в нім і столітні дуби,
що неначе закляті сторожі вноси-
ли своє могутнє гілля вгору чванячись
силою. Положений був на визначній
горі, звідки як на тарелі видно було
шлях, що лучив Рогатин зі Львовом.
Срібною ниткою тягнувся він оперізуючи
то наші подільскі ліси толуги сінокоси

на яких зеленіла отава. Цісарський
гостинець все є оживлений, хто їде не
мине, а що вже сірих москалів ним
перейшло то й не злічити.
Тут і козаки в білих баранкових шапках
їхали на своїх низьких з довженними
хвостами вороних конях.–
В селі К... великий рух; отже як раз тя-
гне ся валкою гумацькою розтягнений мос-
ковський треп: ізза великого зацікавлення
і руху та суматоші і не запримітн-
ли, як з возом і паровиком коней в'їхав
на подвір'я Шафранського молодий ще
салдат, що тільки ще почав розгля-
датись. Поява молодого москаля
викликала велике заціковлення го-
ловно у дітвори, що кругом обступи-
ла москаля та давай захвалюва-
ти його віз та коні, якими він при-
їхав. Згаданий москаль іменем

Франко був в самій силі віку. Середнього росту, широкоплечий, кремезний мов дуб а на його устах спочивав якийсь зирдливий усьміх. На перший погляд можна було пізнати що:

Дніпро йому батьком
А січ була мати
А сестрою шабля гостра
А спис довгий братом...
Другом кінь вороний
Дружиною слава
Разом усе те товариство
І воля безкрайго...

Так се чоловік, який виховався серед безмежного українського степу, „де радилась гарцювала козацькая воля, де тілами татарами засівала поле." Одяг на нім славний солдацький, чоботи повище колін, а при боці" блищала гостра шаблюка, що спадала завішена на двох ремінцях

чорних ремінцях, що спочиваючи на обох
раменах перехрещувалися на грудях
і на плечах... Велике враження викли-
кав своєю поставою згаданий козак на
родичів Гані Шафранської, що скоро
випрягли коней і пустили їх до стайні
а самого салдата почесно ввели в хату
та посадили на покутю на найпочесні-
шім місци. Ганя Шафранська на пер-
ший погляд побачивши ставного сал-
дата спахнула полумям, а на її личко
виступив червоний румянець. По прав-
ді рівний образ чорнобрового козака
не мало запав в її серце, а мова його
чиста, народна так припала їй до
вподоби, що здаеться і день і ніч слухала б
тих щебітливих слів, що западали їй
глибоко в душу... Родичі гостинно приня-
ли салдата, а дізнавшись, що він не на
короткий час, але на все хоче у них зїста

у них зїстали ся не мало здивували ся.
З початку і віри не мали, думали що се
звичайні жарти москов. салдата, але
коли він пораз другий заявив що його
неміть збирає йти дальше поміж з Моска-
лями і Бог вість за віщо наражати
на смерть своє життя, згодом увіри-
ли і на добре розгостили нашого козака.
А чорноока Ганя скоса поглядала на славно-
го козака; по правді рікши і в його душу за-
пав образ подільскої красавиці не мало,
бо тілько й дбає щоб розговорити нашу
Ганю та розпитати про ії життя...
Осип Шафранський був чоловіком, який
мимо того, що був заможним господарем
зрадів всім серцем та душею, коли погада-
дав, що він небавом розбогатіє на всю
губу, а тоді ти Вороно стережись ся
не хочеш стратити ласки у пана ковала
Шафранського. Нічо не втішило його так,

як паровик великих гарних коней. — Серж
неоціненний набуток під шуварську хвилю.
І вже нічим видались йому сумніви,
аж салдат шукує тільки та
зрадить його невдовзі.. Але ні не зра-
дить чорнобривий, бо прикувала його до
Шафранського його дочка, славна краса-
виця на всі околичні села. І від тоді
почав ся прямо рай у Шафранських.
І вже не знав він, що значить пільна
робота, бо виконував її за него моло-
дий салдат. Хитрий же з біса і москаль
вдав ся, що й не збагнути. Скоро тільки
відпочав по томлячій подорожі, сейчас
пішов в повній лицарській збруї з ружжом
в руках в гайок на прохолодку. А тут
в тім гайку був чистий рай. Сонце
ясне ~~хилилося~~ клонилося до заходу, поважно зби-
ралося до своєї золотої палати, щоби
там відпочати по тяжкім ході..

Яке величне оно наближало ся до заходу і своїми червоними лучами освічувало верхи дерев. А птички щебетали різноманітними голосами і надавали цілій природі якогось чару, величи. З дерева на дерево перелітали сороко-скреготухи а на їх верхах можна було бачити сойки. Була над берегом в гайку дупласта топола, та така височенька що своїм верхівям хмари досягала. Дупло було в ній здоровенне, так що не один, але й кілька людий могло ся в нім помістити. Оно то послужило нашому козакові на схованок свого салдацького одягу, не то одягу, але й цілої козацької зброї враз з гострими набоями. Від тепер зачав наш козак провадити мирне сільске життя. Перебравши ся по селянське і відріжнити його було трудно від инчших хлопців,

хиба бистрий соколиний зір, пряма стать та кремезна фігура зраджували молодого салдата. От тепер зачалоси для Шафраньского нове життя; він розжив ся та розбогатів ще більше чим перед тим. Здавало ся не мов його щастє прилинуло на своїх легеньких крильцях із за моря, щоб талан помодати нашому Шафраньскому. Скоро лишень Франко перечув, що має бути фасунок й мов ~~тайки~~ пішком до свого тайника наряджував ся в салдацьке платтє і разом з иншими салдатами їхав своїми парма кіньми по фасунок муки чи ріжу чи чого иншого. Коли ж наладував всякого добра тоді без церемонії заїздив на добре знане собі подвіря Шафр. і то все виладовував

до його комори. Але не довго тревали друж-
нї зносини поміж нашими приятелями. Зах-
марило ся небо; блискавицї немов ясні іскри
почали краяти небо, а грім гогготїти. Воро-
гованнє настало поміж нашими сердеч-
ними другами і поніс ся (донос) від ~~нашої~~ вітця
Ворони донос за доносом до станної кома-
ди до Рогатина на Франка дезертира.
Се була зворотна точка, ~~а~~ за, що навела
страшну ненависть згаданого козака на
ціле село К... а головно на обох Воронів (вітця
і писаря) та на Шафранського. Але й
дивний був наш Франко із своїй вдачі.
Якась задума спочила на його високім
чолї а важкі думи зрили його личе мо-
лодече. Чоловік хитрий, проворний, а при
тім осторожний, як мало хто з людий,
не так легко дав ся зловити вітку.

яку на него наставили його попередні прия-
телі... Ще одна ніч солодкого молодечого
сну, ще одна нічна мрія, а вже захма-
рилось ясне небо, замиготіли блискавиці,
загоготів грім і посипалися громи него-
ди на подвірє Ворони та Шафранського
які зняли ту цілу бучу... Переспав козак
ту нічку і дивний предивний сон приснив-
ся йому: Отсе снилось йому три бородаті
жиди, що пошукували за ним. Ранком
раненько розповідає Франко свій сон
своєму щирому приятелеви. Якесь
горе нещасне стріне тебе милий друже
каже йому товариш. Я й сам бачу
що не добро віщує сей сон, а в самого вже
й очі забігали од злости на людий.
Нечайно вік весь перемінився. Лице при-
няло серіозний вираз, трохи строгий, чого

зморщилось, од задуми а згірдний усміх
спочив на його устах. Так се на мене
хтось зробив донос! Зробив? так хтоб
се такий і його чорні мов терен очі
глянули у віддаль виглядаючи того доно-
щика. А доносчик був так близко,
близенько ось тут за плечима. Та не
знав козак Франко! Дарма, що хитрий
був звіса нам Франко, а якось так на
першу думку не міг збагнути свого воро-
га. Ворога був нім. Годі було закинути йому
щось у вітцівстві. Вже там можна було
в чім іншім йому закинути, ось що не веде.
як стій господарки, дому не пильнує, та вже
громадські справи полагоджував точно
і дуже совісно. Скоро гаразд пізнав, що ~~мов~~ вдівець
Франко ходить не мов молодий бичок по
селі давай ся так голосити устатний

команді: „Ваше благородіє є в нас всім
такім, а такий салдат, що бродить
по селі самопал відбившись від лінійно-
го війска. Етапний комендант, як почув
се то мов підріс о кілька степенів. Перед
очима в него заблестіли сполучні, вищої
степени відзнаки, які він певно дістав
не зацистав салдата дезертира..
Та нашому Франкови не треба було два
рази казати, що на него готовиться
засідка. Як стій і не прощаючись із серде-
чнійшими друзками в селі почвалав в ві-
гайок до знакомої дуплавої липи де
находила ся його збруя. Мерщій скинув
зі себе сільске платтє а нарядив ся в свое
військове. Шаравари взяв широкі, ~~як~~
і блузку військову, на якій блищали срі-
бними насочками сполучні звездного.

а на козацьку бунчуголову наложив
(кашкетик) ~~шапочку~~ на якому видніє
блискучий хрест з написею за віру царя
і отечество. Його струнккий стан опа-
оперізував ремінь широчезний, а через оба
рамена переходили ремінці на кінцях
яких звисала шаблюка, як гадюка от си
як они величають в піснях оспівана "шашка".
Підкрутивши чорний вус та підгорнувши
чуприну, що спадала на чоло нашого
вояка став з крісом в руках, як той
прославлений герой з царського епосу
„Былины." Ото думаю собі тепер би пога-
„нути „Вороні" або Шафранському на
такого вояка то відхотілось би їм вже
робити доноси на Франка. Та пімста
ще й но почалась. Від сегодня невгодна
взмоглася она до тої степени, що

[illegible] Правила Церкве.

…черня має ся відчитувати ціла, як нахо-
…в молитвослові єреис. Із 8 молитов вечер-
…читати що тільки одна по порядку [illegible]

II. Повечеріє

Франко прямо засідав ся на життю Ворони
та Шафраньского. Сердеги не були певні
завтрішнього дня і вічно жили в тривозі
отже не показувались на світ божий.
Особливо послідний з них так настра-
шився, що як казочний богач перед
вовками ховав ся - перед вовками,
яким було суджено від о. Николая з'їсти
його - так він скривав ся в темниці
перед вовком-месником, який поклявся
за всяку ціну вкоротити йому віку.
На горе держав під той час Стефан
Ворона склеп заосмотрений в най-
конечнійші віктуали, та продукти
спожитві. Розжив ся страшно роз-
багатів наш віт Ворона так, що
було йому викинути кілька сотень
корон на потрібний товар, який міг

збільшував його майно. Бувало неділею
чи сьвятом вечером посходять ся господа-
рі за товдрами, налетять молодиці-цоко-
тухи та скрегочуть немов сороки та
лише гдницю звеселяють. Повно гамору
та втіхи. І молодь густо-часто сходи-
ла ся до склепу а головно тоді, як началь-
ник громади справить музику, от
тоді вже повно пестроповбираної моло-
ді в коморі та й на дворі хмарою обсядуть
обсядуть обісля Ворони, та й давай
виводити танці-хороводи. Аж самі
молодієм глядячи на молодечі вихиляси
та викрутаси. От тут не одну нічку
перевела дівчина красавиця своя з милим
підкалиною, яка густими вітями кри[ла]
їх перед людськими очима. Раз вечером

в неділю зібралося народу видимо, невидимо
до склепу в господі війта Стефана Ворони.
Старші Газди посідали та розмовляють
про своє горе-лихо, аж тут як грюкне
рушниця, раз, другий, третій, так що
крий мати Божа! Стріляв хтось
густо, а кульки летіли скоро та вби-
вали ся з ідню та сичаням гадюк в хату
Ворони. Народ остовпів. Що се? Чи не-
скрились наші вояки в ліску а тепер
бють на Москалів? Блискавкою мину-
нула їм та гадка, але ні" сли(?)б їх було
більше стрілялиб густійше, а то
хтось зрідка пускає стріли. Сонце вже
заходило за обрій лісів та подільских
горбків. Настало замішанє; одні не
тратячися розбіглися домів, а другі криш-

по закутках від летючих стрілів, що зі свистом пробивали тонку стїну сільскої лїпанки.

В протягу кількох минут спустїло цїле обістє, а Ворона, як стояв без шапки так чвалом побіг до Рогатина. Дорога не далека, тож не довго прийшлось бічи, а щейдо того вечірний холодок надавав йому руху та вливав в його кости свіжу енергію. Як довго біг наш війт не знати, досить що ще того самого дня опинив ся в рогатскій команді та зголосив, що в його сели є такий, а такий дезертир салдат, що напосів ся на його життя і тепер власне стріляв на його дім. Комендант вирядив сейчас гурток козаків, які мали зловити дезертира, та привести

до етапного коменданта. Та наш Франко не в тім'я битий, як була ціла його позиція на вершку „Кеголуя" у стіп якого вивсь гадюкою шлях до Рогатина. То ні диво, що як на тарелі видно було йому найменший рух на тому шляхові, що вів у Рогатин. Як побачив наш Франко, що проти него їде стілько верхівців на вороних конях, догадав ся що то нагінка за ним чвалає в то сельце. Місце його було так укрите, що лишень той, що добре знав ті околиці, міг його викрити. Куль біля него лежало повно тож наладувавши як слід кріс взяв ціль на наших їздців, тай почав густо бити з кріса.

Понісся відгомін по побіцьких горбках засв[истали]
тіли кульки мов гадюки, та полетіли
в сторону їздців. Заскочені з'нечевя густою
стрільниною настрашились наші їздці
дарма, що козаки, а ще й до того Черкеси
та коли одна кулька зранила коня,
а друга, а друга козака в ногу, заверну-
ли коні та давай ногам знати:
як понесли на вороних конях сі, ті
як вітри помчали назад в Рогатин.
Донос Ворони помочи не поміг, але
зашкодив йому дуже; бо до тепер явно
не вдоступав наш Франко на віча, а від
тепер ще завзятійше наставав на його
життя. Та не лише сам війт доно-
сив на него, був і Шафранський спільни-
ком в доносі. Не знаю, що згагоднювало

змісти срганка против Шаефранського. Здає ся
що брівоньки дівочі, та чорні гей терен очі
що мов зіроньки сяли у нашої Гані все
це усмирили, бо як лише побачив їх
наш салдат так досить перед тим
острий та строгий на виду козак
ставав лагідним як дитина, від
його вимогоджувався і він вже не знаю що
вчинив для згаданої красавиці так дуже
любив ії. Було зійдуть ся в зеленім
гайку соловії лящуть не вгаваючи,
з високого неба сяють зірки, та місяць
біломлиций розкидає всюди свій матовий блеск, а Гань вже бач краде ся як
ясочка до свого чорноброгового козака.
Станут ся собі обіймуть ся обоє раденькі
Она йому розповідає про своє тоскне життя

а він єй розказує, як виберуть ся они на
Україну, як там щасливі будуть в маєт-
ностях його батька!... Такі розмови
втишували його ярість, усмиряли
його гнів. Громада так полюбила
нашого козака, що чергою кормила його
та остерігала перед засідками.
Як почали вговорювати хлопці-
молодці нашого солдата Франка
(Тірсе) щоб він залишив свою пім-
сту на Вороні, Тірсе і вговорили.
Та своєю засідкою такого нагнав
страху війту Вороні, що він ніяк
не відважив ся показатись перед
завзятим козаком. Щойно в супро-
воді свого брата Михайла відважив
ся лично явитись перед Франком-

Салдат Сфанко, Ворона зі братом своїм Михайлом та Шафранский в супроводі ще кількох поважнійших ґаздів удали ся до палатця сельця Ж. Там тут торжественно зложив салдат Сфанко присягу, що вже більше не буде засідати ся на життє Ворона, а він Ворона присяг, що вже ніколи не буде доносити на него до стацийної команди. Кріс став запорукою тої обопільної присяги і його яко такий зложено торжественно в презвітерії тутешної церкви. Тут би вже й належало покінчити цілу тую подію, та хибань наші діди були дурнійші за нас що все доводили оповідання до кінця, а не лишали недокінчених своїх повістей, щоб мовляв не насьміяли сь на обірванців.

Той я вже доведу її до кінця, хоч кількоб
на словами. Згоду записи гучним
пиром, який справили найбільші
богачі села; а вже найбільше раділи
ізза тої згоди наші молодята, Ганя
та Франко. Погідними очима враз
поглянули на себе, а самі серця вповніли,
бо як великою радістю наповнилися
їх душі. Они були ущерть наповне:
ні любовію, яка знова загорілась поміж
двома серцями. Знова помагав Франко
Шафранському в його щоденній праці,
в пільних роботах. Раз перебраний
за рубача, рубав в лісі дрова; з пере:
серця клав всю свою молодечу силу
в сокиру, яка немилосерно підтинала
стрункі явори, пишні берези та

та будючкі буки. Всі они не оминули
його руки; всіх она звалила з ніг,
устелюючи з них довгий ряд стосів.
В тім коло полудня задудніла земля,
а там показались кінчасті ратища
та гостроверхі шапки, а за ними і го-
лови козачі, що гордо їхали на вороних
конях. Грозила небезпека, що ось-ось
попадеться нам Франко в їхні руки.
Белькне, яке таке злобне московське
слово, та й зловлять сердегу як
шуліки курятко. Та Франко
не втімя битий, хитрий накинув
на себе полотнянку, та й став
під буком кунятти будьто з пере-
втоми. От над'їжджають козаки,
до него, здоровкають, а той відвічає.

Та так вже вигорошно грая роль сільского
рубача, що тим двом сердегам, а ні в гадці
щоб се мав бути російский салдат.
Знатиб они, що під тою полотнянкою
бється мужне салдацьке серце, онеб його
пірвали, як пориваютъ злі шулїки
беззборонну пташку, що необережно по-
падеться в їхні лапи-кігті. Можеб
і пізнали, якиб гаразд розмовились
з нашим юнаком, та сей мов від нехоча
гейби води в роти набрав, збував їх корот-
кими відповідями. Розпитавши як
слід в його дороги на Бережани зникли
мов ті закляті фигурі, тільки віття
дерев та галузки хитались за
нашими їздцями. Збувшись так
великої біди наш сердега Франко аж
тричі перехрестив ся, та подякував
Богу за освободженє від козацької напасти,

и тоб довелось в так почеснім товаристві
йти перед воєнний суд юнакові, що тільки
рвав ся до життя, до щастя... Було
вийде опісля на дорогу в неділю чи свято
надіне нову козацьку шапку, як той
ясень поміж деревами так він ви-
щочить ся поміж парубоцтвом. Стан
високий гнучкий, що вказує на його велику
силу та звинність, а мова листа,
листа як срібло чи так по словам
листа, як золото рине з його уст.
Обступлять його газди і вже не можуть
налюбувати ся його оповіданями з ро-
~~сійського~~ українського життя. Се прямо гейби один
з тих давних гетьманів десь
з'явив ся з могили та розказує про
старовину, про Україну про її тихі
вишневими садками оточені села
та про хати біленькі. А як згадає
про степи безкраї, про байраки та Дніпро,

та його страшні пороги, що мимоволі
слези стають в очах з радости. Єсли
і ніч слухав би не слухав всё того оповідання
А найпаче молодь...... Та небавом почали
Відвороп Москалів та заків
на полудневому заході тьми тумани
вставати, до небес підниматись, то не
тьми тумани встають, то москалі
з далекого походу завертаються, та поли-
шають чи не раз на все Галичину, що ї
хотіли підбити під власть білого царя..
Ще донедавна похвалялись, що ніхто в сьвіті
не зможе відбити їм Галичини, „что
Австрієць побіг, а Германец удрал от
руских „славних полков" а нам дове-
лося на власні очи бачити їх відворот.
Боже могучий! Ти є той, що вивисшуєш
смиренних, а понижуєш гордих!
Що за певність себе у Москалів по добутю
Перемишля -

А що за шалений відворот з цілої східної Галичини. Москалі добували Перемишль цілий рік, а опустили його в протягу 8 днів. Того, що була страшна сила німців, що наводила на них та невимовний жах. Не сила воїнів, але їх львина відвага та страшна карність гнала їх за кордон. Російський жовнір добрий навіть подекуди висунений до геройства, та брак добрих офіцерів причинив катастрофу Росії.

Я бачив як перелякані салдати страшили себе германцями. Та їх не було багато, але ті що прийшли виховалися на лоні західної культури.

Вищість освіти, патріотичність висунена аж до шовінізму, тягнало німців в далекі незнані сторони щоб für Volk und Land (за цісаря та край) зложити свої буйні голови, або зажити невмирущої слави.

Вони ї собі добули, по трупах добули тої
світової слави, хоч за се заплатили
дорого, бо цінною своєї крови. Ряд за рядом
колонна, за колонною поступала в пере-
д а до увільнення мешканців з під москов-
ського наїзду радісно простягали руки, та
голосили їм великі слова потіхи радо-
сти, що они вже вільні від наїздника.
А наїздник був такий лютий, такий
невмолимий, Лиш мовчать та послу-
шать було його гаслом. Жадної віль-
нійшої думки, він не зносив не любив.
Була страшна подія, що приспорила
відвороти Москалів, а се битва над
Дунайцем. Коли московська навала
загрожувала вже Кракову, що під бурі
мав упасти, тоді вперве приїхала
німецька гузарів, ціла закута в сталь
та на подобу давних Равбрітерів напала
на Москалів; та й ґерактерії не забракло,

а артилерія посполу з турецького як взяла москалів в перехресний огонь, то москалі з розуму сходили від страшного огню. Тут й початок всіх їх нещасть. А в Карпатах? там тисячі, великі тисячі жовнірів впало, що й до нині остають непоховані, они колись перед судищем царя свого закриють від господ. лиця. Серед тої завірюхи, як ішла акція воєнна стала над Гнилою Липою нам Франко мов під землею провалився щез зовсім. Різні ходять о нім слухи; кажуть деякі, що помандрував в далеку чужину, але найпевнійше прийняла його струя утікаючих москалів зі собою в далеку зимну, ледовату Росію...

Михайл Майорчак Кінець Янчин 12/3 920

53

Волод. Марак
(Ванчук Теодот)

Оповідання.

№ 52.

Сторін: 2-4.

до артилерійця

Почувши, що він вже ступає,
Я встану позір – і покірний
Тебе вожде мій привитає
З могили твій жовнір, твій вірний.

переклав Волод. Марак

Володимир Марак

З дневника гарматчика

Чудова нічка… Блідолиций місячик пливе над селом та освічує церковну баню с. Чейлова[1]. Наш 9. полк пол. артилерії в поготівлю попасає на широкому вигоні серед села. Дорогою тягнуться довгі сотенні обози IX. Бригади. Відступ на с. Хормівку[1]. Большовики скупленими силами пробиваються з Одеси на Київ. То сюди то туди мов стріла помчить конем вістовий з повстанчої групи от. Патенка. Наш полк зі всіма чотирма батеріями остається, а все іде дальше не зупиняючись. 1. батерія дістає нараз приказ їхати за село і має обстрілювати дорогу до села, щоби большевики не зупинялися. Поїхала… Обози перестали тягнутися. В селі тихо тільки в таборі нашого полку гамір, що. Однор. десятн. Марак росказує, як він одній бабі робив карбованці на машинці до друковання за кварту масла… Знову туркіт ободу. Бум, бум… 1. батерія стріляє. Мабуть большевики пхаються. Кмдт. полку сот. Біркенав посилає вістового до батерії. Помчався, як стріла. Вертає незабаром і звідомлює, що до 50 кінних большовиків наскочили при місяці на нашу піхоту. Батерія дала кілька стрілів на пострах. Знову якийсь час тихо.

По півночі приходить приказ з IX Бригади відступати до с. Хормівки та під селом заняти позицію. Як звичайно батерії відступають разом з піхотою. До с. Хормівки при версті. По дорозі дігнала нас 1. батерія. Приїхали розложилися під селом і ждемо.

1.) села Київськ. губ. [illegible] пов.

дорогою поміж розложені до бою батерії веде козак з повстанчої групи впіймавшого до коня полоненого більшовика і питає за команду IX Бригади. Піймав його на стежі між с. Жейловом а с. Жорліївкою. Зізнає, що в с. Жейлові є дві сотні кінноти більшовицької. — Невдовзі дістають батерії приказ обстрілювати с. Жейлів. Бум, бум і бум, бум ... Одинцем стріляють ... Наші тепер починають ...

То ані піхота, ані кавалєрія,
Але славна наша артилєрія ...

Місячик тимчасом цілує вже жорліївські поля. Подуває холодний вітрець. — Гляджу в слід за заходячим місяцем. Тяжко стає на серденьку. Якась туга і жаль огорнули мене. — Поклонись ясний місяцю до коханої Галичини майнула думка в голові ... Там рідні, там мила — Повολі, повολі і місяць зайшов. На сході зоріє ... Наші батерії далі бумкають ...

10. IX. 1919 р.

Ерешки на Київщині.

— . —

Володимир Марк

Оповідання старого пушкаря Хмари.

Кому наш 9. арт. полк не дав бобу зїсти? Може Ляхові ні, або більшовакові або денікінцеві? Кождому, кождому! Щоб здорові наш пор. Давид, або пор. Бабій або чет. Винничук або хор. Кіцера, от лицарі. Той Кіцера, Кіцера ... Кажу вам в запілю був, як дитина а що вже на позиції то крий Боже — як чорт. Тут був коло гармат, ганяв, кричав, бо зле стріляють, прозивав бабами а тут вже гнав конем, як вітер наперед наглядати, як рвуться шрапнелі. — У там йому недогода ...

Хоч в рані серце мусиш ~~Ляха~~ ворога вийняти. Кричить
крізь телефон, грозить наводчикови, що розстріляє,
морду набє, під суд віддасть, бо зле пушку наводить.
Проте всі його любили. Ніколи він в біду не втягав
батерії і ніколи не завстидав. Вояк з нього хоч
куди! Такий холоднокровний а що вже в рукопаш-
нім бою то словом стеклий пес. З ним ми
хочби в пеклі то не боялись. Хай там і цілий
полк польської кавалерії серед широкого поля,
то ми певні, що їх до одного вигубимо, хоч в нас
в батерії все було не більше, як 50 мужа.
От приміром під Белзом. Там він напоїв
ляшків брагою. Тоді батерійним командом був
пор. Давид, хлопець, як сметана та бойкий. —
Хор. Кінцера був тоді в батерії підчиненим старшиною.
Одного вечера дістали ми приказ з IX. Бригади, що
ціла батерія 1/20 їде на позицію під проводом
хор. Кінцери, бо пор. Давид захворів. На дворі люта
зима, як оса. Поїхали ми. Всюда між піхотою
вістки, що має наступати польський ген. Ромер,
ча як він біс його знає а ми знова за всяку
ціну мусимо вдержатися. Досвіта ми дістали
інформації від піхотних і кінних стежів в якім
напрямі посувається непріятель і розложилися за
одним селом (забув, як називалося) пушки до бою.
Коло 9. год. рано побачили ми польських ка-
валеристів, які громадами по десять чи більше
їхали полем в напрямі до нас. Віддаль між
нами а ними не виносила більше, як пять кільо
метрів. Скількість кавалеристів сягала до двісти
людий. Заглянув що найскорійше своїм бистрим
оком хор. Кінцера. Казав сейчас запрягти до пу-
шок коні. Тром ми заїхали за кладвище,
яке було поблизько і як стій готовилися
до бою а хор. Кінцера з телефоністами пігнав
наперед. Хвилька-дві і вже відзивається телефо-
ном — трубка тілько і тілько і т.д і огонь.
Бум, бум, бум, бум, одна за другою відізвалися
пушки. Ще раз і ще раз .. доли сальвою. Пуш-
карі звиваються, як [illegible]. Той подає набої,

той наводить гармату, той за курок тягає — робота йде хоч куди. Знова змінена віддаль, бо кавалерія наближається тропом наперед. Батерія гремить аж мороз поза плечі йде. Ще раз, ще два... І бум та бум... До пятьох мінут ми вистрілили до 30 набоїв. „Огонь застановити, запрягати і наперед" теля кричить хор. Кінцера. Як батогом свиснув, вже батерія готова виїзджає на полі підхор. Ємліва. Виїзджаємо на горбок. Агага... що ми не бачимо. На яких 3–4 кільометрів від нас то тут качаються ранені коні, то силуються встати, то знова без їздців бігають столожані а за пробки і слід пропав. Якась купа стрільців вибігла з ліса та ловить коней по полю, але ми пізнаємо, що то свої. Їдемо далі. Батерія легка мов кошиться а за нею до десять фір з набоями. От і хор. Кінцера коло нас зявився і посміхається до гармашів, що втерли кавалеристам носа. Однак бачив він, що решта в очах десь скрилось йому. Всю гадку мав, що в ліс поскакали, який (трохи) був дальше, що треба було ближче підїхати, щоб цільно обстрілювати його. Тимчасом піхотинці, що ловили коней приїхали до батерії на половлених конях. Казали, що пішли на стежку і при відступі відбились від сотні своєї, а на переді ніякого укр. війська нема. Не віхали ми двох кільометрів як з ліса також з на два кільометрі від нас, вискочили польські кавалеристи і прямо на нас. Було їх до вісім десять. „Хлопці! Кавалерія — розложити гармати!" кричав хор. Кінцера. На картачі... Раз, два і готова батерія дулами до гори. Між гармашами тривога, одні з гармат гримають адругі, як відганка і ті піхотинці, що приїхали з крісів стріляють. Кавалеристи, як хорти мчать до нас. Хоч падають від наших стрілів, але не зупиняються. Все ближче та ближче. Хлопці! гармати і вози в чотирокутник а самі з поза них з крісів... Ні одного з них не пропустимо живим, мов не своїм голосом зверещав хор. Кінцера. Як сні збились в чотирокут=

між вози і пушки, коньми до середини і посто-
ронки повідтинали, щоб сполохані коні не втікали
одні на других з возами. Стріляти цільно, знова скри-
кнув хор. Кінцера а цей крик замінився в скоре стрі-
лянна з крісів. Стріляли всі, які були. Вже на
тритцать кроків не більш, зближились кавалеристи.
Та дарма... Кінь на віз не піде, як огонь в очі
жарить. Від часу до часу чути команду хор. Кінцери.
Стрілки! Не даймось!... Падуть кавалеристи
з коней, як листя з дерева. То той впав, то той,
що лиш тілько рвався наперед вже повалився
враз з конем, то той знова... Гляджу і хор. Кінцера
в прорвалі між пушкою а возом став на коні та
вимахує шаблюкою проти якогось польського стар-
шини, який конче старався його повалити. Силу-
вались з кілька хвилин аж „лик" і старшина
повалився з коня. Чура Замрикіт побачивши свого
хорунжого в небезпеці кинувся йому помочи і збо-
ку повалив ляшка вистрілом з кріса. В саме
вухо влучив. Стрілянина довго не тревала. Ні оден
не втік живим, хиба коні. Не пропустими ні
одного не дармо упевняв хор. Кінцера і не пропусти-
ли. От пушкарі, от бистроумний наш хор.
Кінцера. Ні оден не втік. За це похвалу діста-
ла наша батерія від бригадира а хор. Кінцеру
славили пушкарі за його хоробрість. От, хорун-
жий, от Кінцера, от лицар. -

28. VIII. 1919 р.

Журжівка на Поділлю.

До героїв

Світла Редакціє!

На зазив, оповіщений видавництвом Черв. Калини в Гром Вістнику, шлю до поміщення в тому календарі кілька писань мойого пок. Марека котрі він дав мені на пам'ятку в часі 1920 р. на Вкраїні. Рівночасно залучаю знятка а іменно: 1.) чота дес. Волод. Марек
2.) хор. Осип Кіцера
3.) старшини наддніпрянської Армії бі. Петлюри.

Знятка по відбиттю прохаєсь [illegible] відіслать на мою адресу:

Панчук Теодозій
в Котівці
п. Копичинці

57

Мирослав Коронюк

№ 53

Степан Паньківський
(посл. гладка)

Степан Паньківський.

23. марта 1919. р. якийсь польський жовнер доручив посмертну картку Степана Паньківського – його матері з тим, що „... лежав убитий на горі в Радатичах ...“ Тоді – під першим враженням сумної вістки – нещасна мати не була в силі дещо більше довідатися, а опісля – надармо оголошувала в часописях, на дармо пошукувала в сльозах в Радатичах і Волчухах ... Пропав безслідно ...

Уроджений 6. липня 1899. р. у Львові – був рідним сином нашого заслуженого діяча бл. п. Костя Паньківського. – Знаємо його і як відзначаючого ученика філії академічної гімназії у Львові і як доброго товарища. Знаємо його як ідейного члена й дільного провідника тайної Драгоманівської організації молодіжи (Д.О.М.). Знаємо з 1917. року як українського січового стрільця, а де дальше наїтного студента-техніка. – Серед сірої юрби непомітних „тихолазів“, тихих, смирених, що то в свій час юрбою переходили школи й університети, а кожсь сірою масою стояли на академічних вічах, безумовно нерозуміли вартости праці, товариських зобовязань і обовязку – чувся він все не між своїми. Це був тип „нового чоловіка“, який вже в 1913 р. в Драгоманівській Організації Молодіжи веденій бл. п. Василем Даниловичом – на ідеях Драгоманова научився дивитися на світ тверезими очима й вірити у висновки своєї власної думки, в свою власну силу, свої закони, не оглядатись на чужий провід, чужу ласку, чужі ідеали. –

При кінці жовтня 1918. р. – як У.С.С. найшовся на відпустці у Львові. Брав чинну участь в подіях ночі на 1. падолиста 1918. р. і тоді йому судилось бути одним з тих двох, що вивісили блакитно-жовтий прапор на львівській вежі ратушевій. Перебуваючи дальше у Львові з рідніми Уссуса патрулював і боровся по улицях рідного міста. Разом з иньшими уступив з него, обляв його і в одній з відступів поляг убитий або ранений добитий ...

„... лежав убитий на горі в Радатичах ...“ Пропав безслідно ... С. П.

Мирослав Королюк –
студ. прав
в Плетиничах
п. Перемишляни
у Дра С. Голубовича

№ 54.

59

Українські Старшини
і Стрільці!
(Франкова.)

Українські Старшини і Стрільці!

Там – за мрачними хребтами Карпат здригається жиє душа не лиш Українця, але кождої живої людини, в котрій не задушено ще людського достоїнства, чувства чести і правди. Там ждуть на нас з нетерпінєм ті сиї, що в передсмертних судорогах глядять на власну смерть від чужого багнета або гине в тюрмі чи в таборі, і ті тисячі блукаючих там без дахів, обдертих з послідньої сорочини, без куска хліба в цвитучій Галичині і всі ті нещасливі, що безневолі шукають безнадійно на рідній землі вдячного захисту, а стрічаються всюда лиш з довгим ударом нахабного наїздника, всі ті обездолені благають нас: Поможіть нам скинути ненависне ярмо! Вони посилають до нас і нашого Правительства тужну думу зі запитом: „Де Ви ділись, защитники многострадальної Галичини?" І мольби сі і благання розбиваються об зимні Карпатські скелі та лиш придушений відгомін перекравшись через кордон визиває нас сьогодня на відповідь.

Не помогло ні апелюваня до чести, ні до справедливости, не помогли ні заяви до опінії світа, ні просьби, ні благання, не зворушили ворога проклони, ніякого успіху не маємо, бо там тепер нема серця, ані милосердя, ні правди, в Галичині тепер тільки перфідія, фарисейство і валяхродизм.

Всеж разом з всесвітною війною зробили з укр. землі одну велику мовчазливу могилу, прикрашену тисячами шубениць, поставлених західними і північними освободителями.

Чиж дивне, що невольник рве невільничі кайдани, страшливі терпіння?
Так то в борбі за стільку національну волю вхопив весь укр-

Нарід в Галичині да оружє, щоб обороняти послідню і одинокѹ крихітку правди на румовищах старої Австрії і Росії.

Тоді саме втрете проломлено нами скалу, яка затемнювала нашу країну і надовше стовпи волі освітили галицьку землю.

З гордостю благословив нарід наш своїх соколів, що вернувши з різних фронтів всесвітньої війни на те, щоб обняти новий, але почесний тягар оборони границь малої укр. держави. Над границями України зависла вже грізна хмара польської і московської шарани. Холмщина, і Буковина, і Наддніпрянщина і Галичина, всі укр. теріторії слали своїх синів то під загрожений Львів, то під Київ.

Україна представляла тоді великий півостров, обліплений довкола ворогами, з одного лиш вільною шийкою до братньої Чехословакії.

Ось такі хвилі народного горя використовували голодні сусіди, „свободолюбива" Варшава і „поступова" та „царська" Москва, які з піною в роті кинулись не так на нас — як на ласий український кусень хліба, на солодкий цукор, на нафту і вугіль. „Приносили вони нам самоозначення нашої долі — але в могилі.

Укр. стрілець розумів се. Він, — хоч обдертий, хоч без муніції, без техніки, — серед холоду і розпуки наставляв довго своїх грудь та щиро і завзято боронив майже голіруч свою землю.

Нераз були моменти, в яких здавалось, що він вже впав, що вже нема йому дороги. Ні! Він був лиш зкервавлений, прибитий. Він скоро-набравши віддиху — вставав, метавсь мов лев на всі боки і змітав знов ворожі лави так, що сам повалений дивувавсь його силам —

Лиш брак муніції і неприхильний пісковатий вітер з Заходу змусили нас кидати галицьку землю. Та наш стрілець перейшовши Збруч вдарив знов з такою силою, що нарід наш мусів стати гордим на свого стрільця, — котрий наче блискавиця гонив московських грабіжників укр. волі і добра.

Тільки злая доля, яка здаєсь ніколи не всміхалась ~~дово~~ нашому Народови, не могучи поконати нашого стрільця технікою, пересилагала нас масовими нашестями.

Мабуть не найдесь на великій Україні, ~~що оторвана укр. військом~~, ні оден клаптик землі, який не був би зрошений кровію та зігнощений кістками нашого Стрільця. Від Перемишля – Львова – до Києва, а може аж по Кавказ, від Ковеля до Одеси, найдеться тисячі могил тих героїв, що не щадили ні сил, ні своїх костий, щоб збудувати Укр. Республику.

Та не на сих ... союзах, але на тих безіменних могилах будуть будучі покоління учитись як ... Україну любити.

Правда доріг до сеї цілі було в нас богато. Найдемо в нашій національній війні і не тучні союзи з нашими двома ворогами, но се лиш ~~конечні~~ короткі, але конечні, трагічні спізоди, що мстились на нас самих.

Ось ~~як~~ так нині збираються ще не на своїй землі ~~ще~~ сі українські сини (діти), колишної могучої і богатої держави Осмомисла, щоб видержати до послідної хвилі на стійці для оборони українства перед ляцькою навалою з заходу і для оборони заходу перед руїною з північного сходу.

Так, як ми сьогодня, збирались недавно ~~колись~~ брати Чехи за межами своєї землі і ~~там~~ на чужині у Франції, в Італії і Россії присягали ~~на честь і совість~~ збудувати власну републику. Майже непоборимі перешкоди приходилось їм поборювати. Земля чеська переповнена була ~~шибено~~ тюрмами і шибеницями, на яких гинули ~~най~~красші її сини. Так як нині наш Президент, працював недавно ~~колись~~ і Президент чесько-словацької републики на чужині.

І Грекам і Сербам не легко приходилось добувати волю.

Но ~~віра~~ всіх їх всі змагання ~~перечини~~ наповнені були вірою і завзятостію і тому усім увінчались успіхом для своєї справи.

Може бути, що визвольна наша борба велась серед ще тяжчих обставин. ~~Надт~~ Але борба наша за святе діло мусить бути получена з вірою і завзятостю ~~до послідно~~ аж до успіху, тільки тоді, що незрілий вітер із заходу не зачне уставати, ~~так~~ лише тоді зможемо витерти сльози заплаканої Країни, і не станем так ~~щоб~~ не стали ми жертвою варшавського смітя або московського грязиву.

1-го. Тадолиста перед двома роками ми вивісили прапор національної держави, ми

присягли боронити її, ми присягли вибороти волю нашому народови, ми присягали не кинути оружия. ~~Но~~ Ми не довершили еще перерваної борби. На нас тяжить еще довг, який ми мусимо сплатити.

І тому ~~на~~ тужним відгомін з Карпат ми мусимо ~~відповісти~~ відгукнутись: Ждіть нас! Ми скоро прийдем!

Ми помстимо і ~~Ми~~ освободимо Вас!

Ми присягаєм на честь і совість перед Народом і Православством довершити не покінчене діло, бо нас взиває до сего жалібний плач наших дітий, плач розпуки наших жінок, слези сестер і материй, стони батьків і ті повикидані зі своїх могил кістки ~~братів наших~~, закатованих братів. ~~наших~~

~~Ждіть нас! Ми скоро прийдем~~!

Хробак!

Я не можу нічого мудрого втяти. Мій мозок на вступі до розмягчення. Як нема до звязи або льотки, злити бузмісні фрази водай смолою або слиною, як не маєш клейстру.

Вдар тепе по сім в дурну голову, щоб вискочив глупий мозок і вдунь на місце мозку в порожню голову свою мудру думу.

Бажаю доброї ночі!

25/X. год. 9°° веч. [signature]

Любий і Многонадійний [illegible]! [illegible]!

Те, що Ви [illegible] вияв[ив] є дуже добре. Не маю що поправляти. Раджу Вам, як будете [illegible] [illegible] до промову, вийти з більше руки і щоби набрати відповідного надхнення.

Бажаю Вам успіху [illegible] я в [illegible] парламенті [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] і [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] наперед [illegible]

[signature]

62

№ 56.

Народне / жарти Опанась /

Маківка —

— („Степанівка")

Коло Тухлі славні гори порослі лісами,
Там вороги три місяці крились перед нами.
Там крилися три місяці, ллялась кров невинна,
Історія ізгадати ті гори повинна.
Гора Чиряк і Маківка по вік незабути,
Там соколи боролися і сiчи невгнуті.
Там приступом до бою ішла Штепанівна;
Не знайдеся у Явропі дівчина і рівна.
Іде сміло ,в руках збруя, панна як лелія-
"Ідім вперед стрільці мої, на нас вся надія!
Ідім сміло в бій завзятий, то рідна землиця.
Нарід наш ось дивиться, чи москаль валиться."
Пішли сміло на баґнети,Маківку заняли;
Упало їх стосорок, свого й доконали.
Упало там ворогів много. Весь світ ся дивує,
Як незнаний світу нарід Москаля трактує.
Ідуть сміло через гори і через руїни,
Історію прикрашують неньки України.
Розійшлася по всім світі весела новина:
Ідеж до бою з ясним крісом /?/ козак і дівчина.

Славсько 4. лютого 1926.
Записано підчас лешетарської прогульки від
М а р і ї О н а ц ь жінки С т е ф а н а.

64

№ 55.

Штаби Федор

Übergang über den Zbrucz und Kämpfe gegen die Bolschewiken. (16.VII.19–14.X.19)

65

1.) Übergang über den Zbrucz und Kämpfe gegen die Bolschewiken. ~~bis zur Einnahme Kiews.~~ (16. VII. 19. – ~~14.~~ ~~X.~~ 19.)

Am 16. VII. 19 überschritt das II. Korps den Zbrucz, das Gros bei Skala und Husiatyn. Dem Korps gehörten damals an: die 3. Brigade unter Kmdo des Mjr. Khmittel , die 4. Brigade unter Kmdo des Obersten Tschmelek, die 7. Brigade unter Kmdo des Obstlt. Bisanz, die XII Brigade des Mjr. Burghardt-wnij. Jeder Brigade war ein Art. Regiment angegliedert; ausserdem hatte das Korps eine korpsunmittelbare schwere Batterie u. eine weittragende Batterie, beide zu je 2 Geschützen.

Das Korpskmdo. hatte nach General Tarnawskij Obst Wolf übernommen, Generalstabschef war Mjr. Lhoner.

Der Verpflegsstand des Korps betrug beim Überschreiten des Zbrucz 42.000 Mann, 8500 Pfer-

de. Als Gefechtsstand kam wohl nicht mehr als ein Drittel in Betracht kommen.

Die Verpflegsverhältnisse nach Überschreiten des Zbrucz waren sehr schlecht. Die Bevölkerung verhielt sich den Galiziernern gegenüber feindlich und konnte die Verpflegung nur um sehr hohe Kosten erstanden werden.

Am 18. VII. traf das Korps im Rayon Kam. Podolsk ein. Hier blieb die Brigade VII mit ihren Hinterlandsformationen zurück.

Die versprochene Retablierung der Armee fand aber nicht statt. Ebenso stellte sich bald heraus, dass die Armee Petlura nicht im Stande war, dem Korps irgend wie immer geartete Unterstützungen zu gewähren.

Die galiz. Armee wurde damals dem Armee-Ober-Kmdo Petlura unterstellt ~~mit~~ welches sofort den Vormarsch des Korps in der Rich-

tung auf Proskurow anbefahl.

Der Vormarsch wurd angetreten. Vor dem Korps marschierte das Korps CC. Am 29. VII. wurde Proskurow genommen, die 4. Brigade in Stellung gegen die Bolschewiken ~~bei~~ am Byzok, beiderseits der Chaussee Proskurow-Staro-konstantinow. /: Am 30. u. 31. wurden von der 4. Brigade den Bolschewiken 2 Panzerzüge abgenommen. :/

Nach einer kurzen Retablierung wurde der Vormarsch fortgesetzt und zwar hatte das Korps bereits seinen eigenen Kampfabschnitt, getrennt von dem CC zugewiesen. – /: Die CC die westlich des Korps vorgingen sollten als Bindeglied zwischen der galiz. Armee und den über den Zbrucz vorgegangenen Polen fungieren. :/

Am 4. VIII. wurde Staro-Konstantinow im

Kampfe genommen, die Besetzung durch eine Brigade erwies sich aber zu schwach und dem Druck des Feindes weichend, wurde am 10.VIII. die Stadt nach Kampf von den Bolschewiken zurückerobert. Die bei diesen Kämpfen eingesetzte 21. Brigade unter Kmdo. des Mjr. Saskewicz erlitt äußerst schwere Verluste und wurde aus der Kampflinie zurückgezogen.

Am 14. VIII. gelang es durch einen umfassenden Angriff die Stadt zu nehmen, die Bolschewiken in die Flucht zu jagen und mehrere hundert Gefangene zu machen.

Am 16. VIII. wurde Szepetowka genommen; dort kam es zu Zusammenstößen mit den bereits bis dorthin vorgedrungenen polnischen Truppen, die entwaffnet wurden. Die Abteilungen des II. Korps wurden dann nach Osten zurückgenommen und Szepetowka von den CC

besetzt.

Nach erfolgreichen Kämpfen der 7. Brigade wurde Polonne u. Miropol besetzt und die Einnahme von Zytomir innerhalb 3 Tagen anbefohlen. In 3 Tagen marschierte das Korps den infolge des Sandes beinahe unpassierbaren Weg von Polone nach Zytomir, mehr als 90 km.

Am 21. VIII. wurde Zytomir erreicht; als erste waren die Patrouillen der 7. Brigade eingedrungen. Schon in Proskurow, Star-Konstantinow usw. war die Begrüssung durch die Zivilbevölkerung eine äusserst herzliche. In Zytomir übertraf der Empfang alles vorhergegangene. Kurz nach der Einnahme der Stadt fand die Defilierung der 4. u. 7. Brigade vor dem Korpskmdt. statt. Besonders glanzvoll gestaltete sich die Defilierung

der 4. Brigade unter Mjr. Laskiewicz, (der die Brigade nach der Auflösung der 21. übernommen hatte.)

In Zytomir wurde der Brigade nun endlich eine kurze Rast gegönnt, und kantonierten die Brigaden in der nächsten Umgebung der Stadt.

Um Zytomir gegen die Bolschewiken zu sichern, war es unerlässlich den wichtigen Bahnknotenpunkt Korostyn, (nördl. Zytomir zu nehmen.) Die Bolschewiken, für die dieser Bahnknotenpunkt von größter Bedeutung war, (Eisenbahnlinie nach Kiew, nach Zytomir, nach Moskau und gegen Westen an die polnische Front) führten fortwährend neue Kräfte aus Moskau heran, um sich daselbst zu verteidigen. Die Stärke der Bolschewiken wurde anfangs unterschätzt

und daher erst nur die 7. später auch die 3. Brigade eingesetzt.

Da bald darauf durch Nachrichtendienst festgestellt wurde, dass die Bolschewiken bei Korostyn ca 20.000 Mann gruppiert hatten, wurde auch die 4. Brigade, somit das ganze Korps zum Angriff angesetzt.

Am 3. II. fand der Hauptangriff auf Korostyn statt. Die Gefechtsgruppierung war ungefähr: Auf der Chaussee nach Kiew bei Korostyszew die 18. Brigade, unter Kmdo des Obstlt. Tinkel (die kaum 400 Mann zählte) als rechte Flankensicherung gegen Denikin, und als Verbindung mit dem bereits von Kiew zurückgegangenen I. Korps, als Angriffsgruppen von Osten nach Westen die 7., 3., u. 4. Brigade. Die linke Flanke, die das Korps II zu decken hatte war vollkommen

frei, da dieselben ihren Vormarsch über Nowograd-Wolinsk nicht fortgesetzt hatten. Der Angriff der anfangs gute Fortschritte machte, wurde aber infolge Flankierung des linken Flügels durch die taraschtschaner Sowjetbrigade zu nichte gemacht und das Korps zum Rückzug gezwungen.

Am 17. IX. wurde Zytomir geräumt und am Teterew südl. der Stadt Stellung bezogen.

Die Lage des Korps war damals eine äusserst kritische. Das Korps hatte sich nicht nur gegen die vom Norden vorrückenden Bolschewiken zu verteidigen, sondern auch gegen eine bolschewistische Armee, die sich von Odessa aus zwischen den Denikinern und unserer Armee den Durchzug zu erzwingen trachtete. Ferner waren die Stände der einzelnen Brigaden infolge der schweren Kämpfe bei Korostyn und des be-

reits beginnenden Flecktyphuses auf beinahe die Hälfte herabgesunken. Es wurde daher die Ablösung des II. Korps durch das I. anbefohlen.

Während der Durchführung der Ablösung wurde die 4. u. 7. Brigade von den Bolschewiken bei Trajanow angegriffen (21.IX.) und zurückgeschlagen. Das Korps zog sich nach Berdyczew zurück und wurden die Brigaden zur Verteidigung der Stadt gruppiert. Im Süden, im Raume Kazatyn, schloss das I. Korps an. (: Die 4. Brigade hatte in Berwone die Aufständischen-Gruppe Piatenko abgelöst. :)

Das I. Korps und die damals selbständige Brigade XII die bereits im Kampfe mit Denikin standen mussten unterstützt werden und so wurde am 14. X. das Korps in den Raum Winnica dirigiert um an den

Kämpfen gegen Denikin teilzunehmen. —
In Berdyczew wurden nur kleinere Abteilungen und Panzerzüge zurückgelassen. Dieselben verblieben dort, bis zu ihrer Ablösung durch die Truppen des I. Korps.

Das II. Korps beendete somit endgültig seinen Kampf gegen die Bolschewiken.

V. Ausbildungsgruppe und Mobilisierung während dieser Zeit.

Die Ausbildungsgruppe des Korps, war nach dem Überschreiten des Zbruz in Proskurow stationiert worden. Daselbst befand sich auch ein Verpflegsmagazin des Korps, das stets 100-120 Waggons Verpflegung hatte.

Der Stand der Ausbildungsgruppe an galizischer Mannschaft war sehr gering, doch zählte die Ausbildungsgruppe im September und Oktober 1919 mehr 3000 Rekruten, die im

Raum Proskurow-Letyczew mobilisiert worden waren. Die Fronttruppen die in der damaligen Zeit desgleichen Befehl bekommen hatten, in dem von ihnen besetzten Gebiete die Mobilisierung durchzuführen, füllten mit den militärisch ausgebildeten ihre Stände auf, den Rest schoben sie zur Korpsausbildungsgruppe ab.

Gute Erfahrungen wurden mit dieser Mannschft wenig gemacht; sie desertierten meist ziemlich rasch. Die in Proskurow befindlichen hielten sich verhältnismäßig am besten. Erst als auch dort der Flecktyphus begann, begann die Mannschft zu desertieren. Die völlige Auflösung der Ausbildungsgruppe erfolgte, als die Polen und Denikiner beinahe gleichzeitig Proskurow besetzten. Die Ausbildungsgruppe mit einem sehr kleinen Teil der mobilisierten Mannschft.

mit der daselbst eingeteilten Ersatzbatterie und dem Ausbildungspersonal musste nach Letyczew fliehen. Sie trat als solche beim Korps nicht mehr in Verwendung.

Bei der Besetzung Proskurows durch die Polen, war auch das gesamte Verpflegsmagazin, das damals 150 Waggons, Verpflegung und Bekleidungssorten enthielt, den Polen in die Hände gefallen. -//

Die Ausbildungsgruppe von bis

S.

2.) Die Kämpfe gegen Denikin. (bis 15. XI.)

Aus dem Raume Winnica, wurde das Korps gegen die in den Raum Nemeriw – Bracław eingedrungenen Denikiner eingesetzt. Der Feind wurde geworfen und vom Korps das linke (nördl.) Bugufer besetzt, während der Feind das südl. Ufer hielt.

Damals machten sich die Flecktyphuserkrankungen bereits katastrophal bemerkbar. Das Korps hatte in den beiden Spitälern (eines in Winnica, eines in Nemeriw) zusammen stets mehr als 5000 Kranke. Die Stände der Brigaden hatten sich auch infolge der schlechten Witterung und der mangelhaften Bekleidung sehr verringert. So kam es, dass in den nun folgenden Kämpfen, die Brigaden kaum 300–400 Mann Gefechtsstand zählten.

Am 28. X. wurde Bracław und Tulczyn

besetzt. Die Witterungsverhältnisse und die geringen Gefechtsstände machten ein weiteres Vordringen des Korps unmöglich und nach 2 Tagen zog sich das Korps auf das nördl. Bugufer zurück.

Am 29. X. gingen die ersten Parlamentäre bei Rajgorod zu den Denikinern. Am 15. XI. wurde der Waffenstillstand mit den Denikinern unterzeichnet. Kurze Zeit darauf trafen ~~Den~~ denikinische Verbindungsoffiziere beim Korps-Kmdo ein.

Das Korps wurde in den Raum Nemeriv zur Retablierung zurückgenommen.

3.) Als Verbündete Denikins bis zum Übergang zu den Bolschewiken. (bis 10.II. 20.)

Der Gesundheitszustand des Korps ~~hatte~~ war damals der denkbar schlechteste. Mehr als 75% des Verpflegsstandes lag an Flecktyphus oder Rückfallfieber darnieder. Die Einrichtung der Spitäler war äusserst primitiv. Der Mangel an Ärzten, San. Material, usw. machte sich äusserst fühlbar und die von Denikin gebrachte Hilfe war kaum der Rede wert.

Bei der Art. war der Mangel an Mannschft. derart gross, dass bei den Verschiebungen die Geschütze nur <u>einzeln</u> fortgebracht werden konnten, wobei Offiziere als Stangenreiter fungierten. Desgleichen mussten bei den Trains und bei der Kavallerie Zivilpersonal zur Wartung der Pferde aufgenommen werden. –

Es wird jedermann einleuchten, dass eine Armee, die zum grössten Teil aus Kranken und Rekonvaleszenten bestand, sich weder dem Richtung der Armee Petlura nach Galizien, noch dem der Denikiner anschliessen konnte.

Dem Druck der Bolschewiken auf das erste Korps folgend, musste auch das II. Korps am 3.I.20. den Marsch in südl. Richtung antreten. Damals wurde die VII Brigade dem Korps neuerlich unterstellt.

Infolge des strengen Frostes (25 Grad minus) war der Marsch mit den aus Kranken u. Rekonvaleszenten bestehendem Korps äusserst beschwerlich, da beinahe die gesamte Mannschaft auf Vorspannen fortgeschafft werden musste.

Um sich ein Bild, von der noch immer weiter um sich greifenden Krankheit zu machen, wäre zu bemerken, dass das bei der

2 tägigen Kantonierung im Raume Tulczyn, ~~im~~ Tulczyn errichtete Spital, sich in dieser Zeit mit 1500 neu erkrankten füllte.

Am 15.I. erhielt das Korps den Befehl in den Raum Ananiew, zur Retablierung und Reorganisierung abzumarschieren. Am 20.I. traf ~~das~~ Korps im Raume Berszad ein. Der Weg den das Korps zurückgelegt hatte, war genau durch die von den einzelnen Brigaden und vom Korpskmdo errichteten Spitäler, gezeichnet.

Nachdem der Marsch, wegen völliger Erschöpfung der Rekonvaleszenten und wegen Mangel an Bekleidung und Beschuhung nicht fortgesetzt werden konnte verblieb das Korps im Raume Berszad zur Retablierung.

Es wurden sowohl Korpsunmittelbare, als auch von den einzelnen Brigaden Werk-

stätten eingerichtet, Monturen und Schuhe ausgebessert und neu angefertigt.

Als Zahlungsmittel wurde Zucker und Spiritus, die requiriert wurden, in Tausch gegeben.

Am 6.II.20. fand in Czarzelnik eine Offiziersversammlung statt, bei der auch das Korps durch Delegierte vertreten war, und in welcher der Anschluss an die Bolschewiken beschlossen wurde.

Am 7.II. erschienen Delegierte der ca 6 km entfernten Sowjetbrigade und baten mit ihnen in Verhandlungen zu treten. Die am 8.II. abgesandten Delegierten überbrachten dem Korps die Forderung, dass das ~~Brigade~~ Korps die Waffen zu strecken habe.

Vom 9. auf den 10. in der Nacht, wurde die am weitesten nach Osten vorgeschobene 4. Brigade von den Bolschewiken angegriffen.

Die Brigade zog sich zurück und am 10. II. früh besetzten die Bolschewiken Berszad. Die in der Stadt befindlichen Truppen mussten die Waffen abliefern.

Die 4. Brigade marschierte, um sich nicht mit den Bolschewiken zu vereinigen, in westlicher Richtung. Sie schied somit für immer aus dem Verbande des II. Korps.

4.) Gegen die Polen bis zum Übergang der 2. u. 3. Brigade.

Als eine der Bedingungen, die von den Bolschewiken beim Übergang der galiz. Armee in ihr Lager gestellt worden war, war folgende: die ehemaligen 3 Korps sind in Brigaden umzuformieren, die bei verschiedenen Sowjetdionen der XII. Armee eingeteilt werden sollten. Die Umformierung hatte innerhalb 14 Tagen beendet zu sein.

Aus dem II. Korps wurde die 1. Brigade ЧУГА formiert; sie hatte 3 Inft. Rgmter, das 1. (Kmdt. Hptm. Noskowskij) das 3. (Kmdt. Hptm. Bakowitsch) u. das 7. (Kmdt. Obstlt. Bisanz, später Mjr. Wolostschuk) eine leichte Art. Dion (Kmdt. Mjr. Stepanowitsch) u. eine schwere Art. Dion (Kmdt. Hptm. Medwid) ein Kavallerie-Rgmt. (Kmdt. Hptm. Skazel.) Kmdt. der Brigade wurde nach der Erkrankung des Obst. Wolf, Obstlt. Bisanz. Gnlstbschef Mjr. Lhoner.

/: Nach der Einteilung in die Kampffront wurde zum Brigadier der bolsch. Parteimann Zh. Baran, zum Gstbchef Obstlt. Bisanz ernannt. :/

Ende Februar begann in Popieluchy die Einwaggonierung der 1. Brig. UG, die als erste an die Front abging. Die Brigade wurde nach Berdyczew dirigiert und der 44. Sowj. Dvon. unterstellt. Auf den grosseren Stationen, wurden Meetings abgehalten, in Winnica der Brigadestab durch das 44. Sowj. Dvons Kmdo. empfangen. Am Bahnhof war eine bolsch. Ehrenkompagnie aufgestellt, die an Ausrüstung und Disziplin nichts zu wünschen übrig liess.

Nach kurzem Aufenthalt im Raume ~~Winnica~~ Berdyczew wurde die Brigade bei Czudnow eingesetzt und erhielt einen Gefechtsabschnitt von mehr als 50 kms zugewiesen, der

in Anbetracht des noch immer geringen Gefechtsstand der Brigade, kaum 3000 Mann, viel zu gross war. Die Verpflegung zur Zeit der Bolschewiken war schlecht. Hauptschuld war der bolsch. Befehl, unsere Intendanz nach der bolschewikischen zu organisieren. -

Der Erfolg der bolschewistischen Propaganda bei der Brigade, kann als ein mittelmässiger bezeichnet werden. Dass der Erfolg nicht ein durchgreifender war, ist hauptsächlich auf den Umstand zurückzuführen, dass die Kommisäre, und hier wieder besonders die aus Galizien stammenden, furchtbar gegen den Nationalismus wetterten. (: Der Kriegskommisär der Brigade, Stuchmancenk* setzte seinen Stolz darein gegen den Nationalismus, gegen die Offiziere, die blau-gelben Farben und den Trezub zu sprechen. Er war aus diesem Grunde bei Mannschft. und Offizieren aufs tiefste

verhasst. Er wurde später abgelöst und durch einen russ. Kommissär ersetzt, der sich allgemeiner Beliebtheit erfreute.

Von der 2. u. 3. Brigade, die später an die Front gekommen waren, wurde der Beschluss gefasst sich von den Bolschewiken loszumachen. Die 1. Brigade wurde durch mehrere Kuriere von dem Vorhaben der beiden anderen Brigaden verständigt, doch gelangten dieselben einesteils an falsche Adressen, andererseits war der Übergang aus taktischen Gründen nicht möglich. Hinter der 1. Brigade waren 2 Bolsch. Brigaden ferner eine schwere bolschewistische Art. Div. in Reserve, die das Übergehen trotz ihrer niedrigen Stände zu einem furchtbaren Blutvergiessen gemacht hätten. Ferner konnte die Brigade unmöglich den in ~~Wien~~ Kiew befindlichen Kisch mit 3000 Mann ~~Volks~~ bolsch. Rache preisgeben, abgesehen von den noch immer in der gan-

zen Ukraine verstreuten kranken und rekonvaleszenten Galizianern, an denen sich die Bolschewiken unbedingt rächen mussten.-

Als die 2. u. 3. Brigade am ..... zu den Polen übergingen, ~~waren~~, verblieb die 1. Brigade bei den Bolschewiken.-

5.) Das Ende der 1. Brigade YCC.

Nachdem das Divkmdo. 44. von dem Übergang der beiden Brigaden erfahren hatte, gab es sofort Befehl die 1. Brigade YCC zu entwaffnen, und betraute damit die beiden bolsch. Reservebrigaden. Es ist leicht zu ermessen, zu welchem Blutvergiessen die Entwaffnung durch diese beiden, als roheste Brigaden bekannten Abteilungen geführt hätte. Obstlt. Bisanz, der als Generalstabschef den damals abwesenden Brigadier vertrat, ist es zu verdanken, dass er diese Entwaffnung verhinderte. In einer mehrstündigen Verhandlung beim 44. Sow. Div. Kmdo in Berdyczew, gelang es ihm, indem er seinen Kopf für die verlässliche Haltung der Brigade einsetzen musste, ihr verbleiben in der Front zu erwirken.

Es begann damals, die von den Polen lange vorbereitete Offensive. Mehr als eine Woche griffen sie

die Stellung der 1. Brigade bei Gudnow an. Der Angriff, der von polnischer Seite von Artillerie allen Kalibers unterstützt wurde und wohl zu den schwersten Kämpfen gezählt werden muss, die je mit den Polen ausgefochten wurden, forderte auf beiden Seiten blutige Opfer. Die eigenen Verluste betrugen mehr als 1000 Mann an Toten und Verwundeten. (Wie durch N.A. Dienst einwandfrei festgestellt wurde verloren die Polen in <u>einem</u> Gefecht 2 Staboffz. 16 Offz. und 300 Mann, die im Handgemenge teils schwer verwundet teils erschlagen wurden.)

Durch den Durchbruch der ~~Polen~~, bei der im Norden anschliessend Kav. Div., ~~was aber auch den Rückzug~~ ferner durch die in der Front entstandene Lücke, die durch das Übergehen der beiden galiz. Brigaden zu den Polen entstanden war, war auch die 44. Sowjet. Div. zum Rückzug ge-

zwungen. Da das Eintreffen neuer bolsch. Streitkräfte vor Ablauf von 2-3 Wochen nicht zu erwarten war, erschien der Rückzug hinter den Dnjepr als unvermeidlich.

Die 44. Div. zog sich über Berdyczew, Kazatyn zurück. Da polnische Kavallerie die Eisenbahnlinie Kazatyn-Kiew, ferner Kazatyn von Winnica aus bereits besetzt hatten, war die Brigade und auch die ~~ganze~~ 44. Sowjet-Div. im Raume Machnowka von den Polen umzingelt. Daselbst viel ~~Div~~ ein grosser Teil der Brigade kämpfend in polnische Gefangenschaft. Gegen 3000 Mann gelang es, sich durch die polnische Front durchzuschlagen. Der Rückzug wurde mit diesem Rest in der Richtung auf Biale-Cerkwa fortgesetzt.

Das Übergehen der 2. u. 3. Brigade, von dem die Mannschft. erfahren hatte, die ausgestreute Nachricht, dass alle die von den Polen gefangen

genommen wurden, sofort nach Hause entlassen wurden, der, seit dem Übergehen der 2. u. 3. Brigade, von den Bolschewiken gegen die Galizianer zur Schau getragene Haß, die geringe Aussicht in absehbarer Zeit nach Galizien zurückzukehren und nicht zuletzt die bereits ins riesige gesteigerte Kriegsmüdigkeit gaben zu den nun folgenden Ereignissen Anlass. –

Am 5. Mai 1920 wurde das Brig. Kmdo von den im Raume Lobatschew kantonierenden Fronttruppen überfallen, die Auslieferung der Kommissäre verlangt und die Bedingung gestellt, dass die Brigade in südwestl. Richtung zu den Polen marschiere. Die Kommissäre wurden verhaftet, teils niedergemacht, teils wieder in Freiheit gesetzt. Der Marsch in südwestlicher Richtung wurde begonnen. –

In Titijew, wurde die aus 3000 Mann und 500 Fuhrwerken bestehende Brigade von den Aufständischen

des Otaman Wolinec angegriffen und beinahe vollständig entwaffnet. Es wurde nun beschlossen, die entwaffnete Brigade zwischen der polnischen und der bolschewistischen Front zur Gruppe des General Pawlenko zu führen. /: Die Gruppe, die einen Teil der mit den Polen verbündeten Armee Petlura bildete, operierte im Raume Berszad gegen die Bolschewiken. :/ Das Kmdo der Brigade hatte Obstlt. Bizum? übernommen, doch gelang der Marsch nicht, der unter der fortwährenden Gefahr durchgeführt wurde, von den Polen oder von den Bolschewiken angegriffen zu werden. Bei Rajgorod, am Bug, kam die polnische Front so nahe, dass mit den Polen in Verhandlungen getreten werden musste.

Die Polen befahlen der Brigade die wenigen noch vorhandenen Waffen abzugeben, nahmen alles Kriegs= und Trainmaterial ab und eskortierten

die Brigade nach Winnica.

In Winnica, das gleichzeitig auch Haupt-quartier des General Petlura war, wurde die Brigade in den elendsten Baracken der Stadt untergebracht und auch die wiederholten Interventionen beim Ministerium Petluras, blieben fruchtlos.–

Gegen Mitte Mai 1920 traf der Generalissimus der polnischen Streitkräfte Pilsudskij in Winnica ein und gab er einer bei ihm vorsprechenden galiz. ukrainischen Delegation die Auskunft, dass er jedem freistelle, zur Armee Petlura einzutreten, dass er ferner ~~für~~ sämtlichen Eintretenden volle Freiheit garantierte. Für die nach Galizien zurückkehrenden könne er keine Garantie übernehmen.

Als diese Entscheidung gefallen war, begann plötzlich auch Petlura sich für die Brigade zu interessieren. Unter allen möglichen Versprechun-

gen suchte er die Mannschft. auf seine Seite zu bringen; doch meldeten sich von den 2500 Mann die sich in Winnica befanden blos 300 Mann, von den 150 Offizieren beinahe alle zur Armee Petlura. -

Den von Petlura zur damaligen Zeit, als Agenten abgesandten Offizieren, begründete die Mannschaft ihr Nichteintreten in die Armee wie folgt: „Wir werden in die Armee eintreten, wenn die erste komplette Armee aus hiesigen Mannschft. mobilisiert sein wird;" oder: „Wenn Petlura eine Armee will, so möge er die 40.000 Toten, die an Typhus gestorben sind und in Winnica am Friedhof liegen, mobilisieren, da hat er eine komplette Armee mit Offizieren und Mannschaft;" oder: „Was werden wir im Winter machen, die Armee Petlura die sich aus hiesiger Mannschaft rekrutiert, geht nach Hause; Petlura führt nach

Warschau und setzt sich auf sein Gold, und was machen wir? Wir können weder zu den Polen noch zu den Bolschewiken, wir müssen hier zu Grunde gehen." Von wirklichen diesen Äusserungen wurde Petlura selbstverständlich verständigt und man kann sich leicht denken, dass er daher nicht gerade freundlich auf die Galizia ~~ner~~ zu sprechen war.

Kurze Zeit darauf, marschierte der Teil der Offiziere und Mannschaft die sich nicht zur Armee Petlura gemeldet hatten, nach Proskurow ab. Somit war eigentlich bereits die letzte Einheit der galiz-ukrainischen Armee als solche verschwunden.-

Die Offiziere die sich zur Armee Petlura gemeldet hatten, blieben mit wenigen Ausnahmen ohne Einteilung in Winnica. Erst als General Pawlenko zu einer Unterredung mit Petlura

in Winnica eintraf und von dem unglücklichi-
chen Schicksal der ~~...~~ galizischen Offiziere erfuhr,
nahm er sämtliche Offiziere der ehemaligen
1. Brig. UGA zu seiner Gruppe nach Jampol.
Hier wurden die Offiziere eingeteilt. –

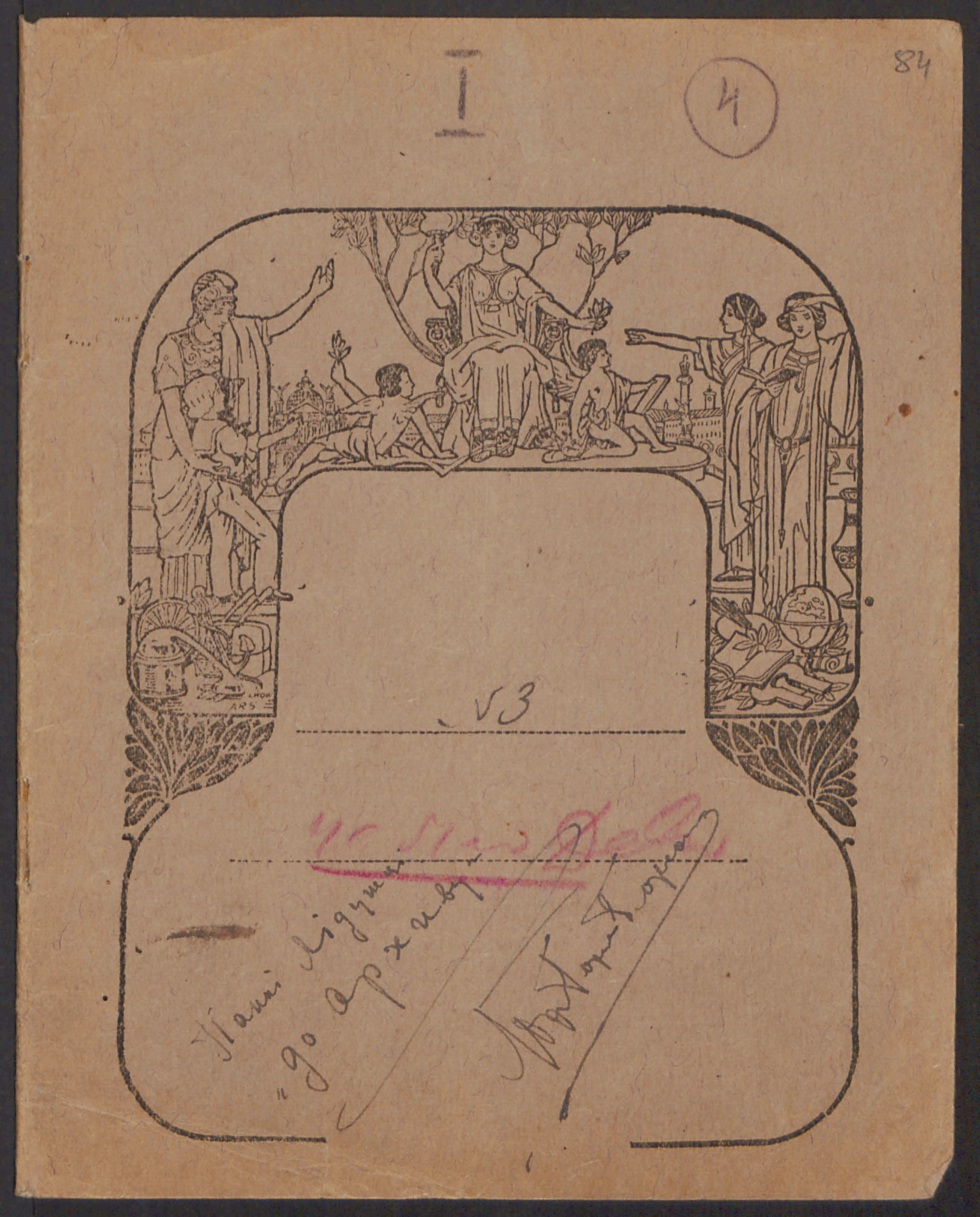
Deutsch-Gabel, 21. VIII. 20.

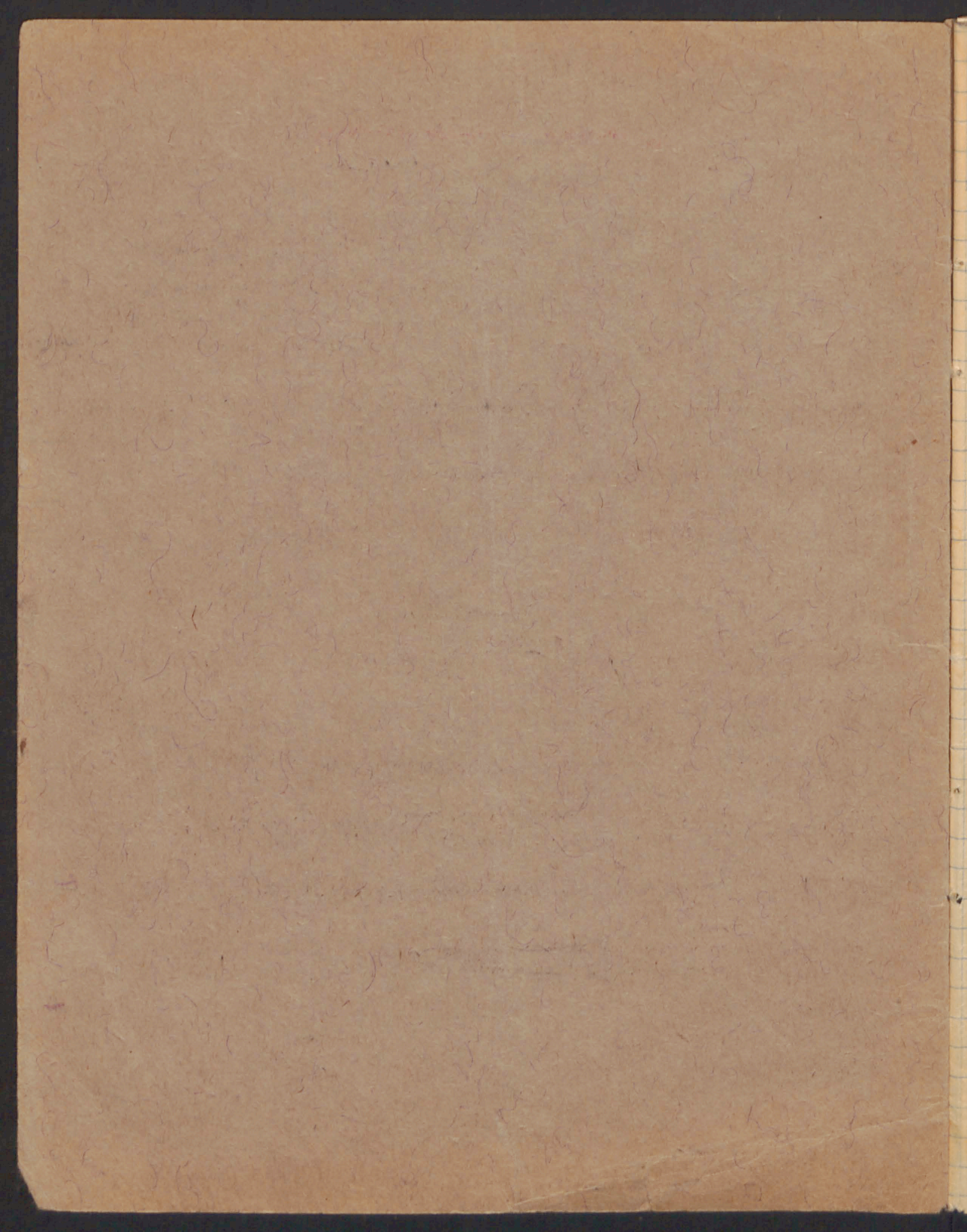
[signature]

Юрій Горліс-Горський

Це було давно.

Зш.: I, II.
торінок
Ст. 47-89.

I
4
84
№3

Це було давно...

Це було... тоді, як на заході замовкли гармати. Ворог кинув звільнені сили на повстанців, для яких не існували пакти і умови...

Тоді мої губки не були ще блідими і запалими як тепер, обвинувачую...

А над верхньою губою чорнів невеличкий вус, що досить було обшкребти бритвою, щоб на його місці довго не з'явля-

лось нічого...

Зима ~~вже~~ почалась, ~~але~~ снігу ~~ще~~ було ~~ще~~ мало.

Замерзлим шляхом з Бондурової до Ставидел йшли ми вдвійку: я і Оля.

~~На Олі були маленькі~~ Ю в тої побутні, темносиня широка спідниця „в збори", чигиринська дівоча свитка з домашнього сукна і біла шерстяна хустка на голові — було на Олі.

На мені — така сама спідниця, тільки темно малинова, така сама свитка, а моя „мамковенька" — ~~...~~ пухнате (визирало) кокетливо ~~визирало~~ з під ~~чорної~~ шерстової хустки.

Дівочі ніжки" обтягали невеликі, „але високі, вище колін, мисків

ські чоботи.

Опустивши руки крізь ~~кишені~~ розрізи на боках спідниці, в кишені синіх кавалерійських штанів, я міг витягнути їх назад з гостро набитим, велико каліберовим „кольтом" в кожній, — а між пишними „дівочими персами" з кову-пча і лахів ~~за пелерини в „бюстгальтер"~~ — летала ручна граната „Мільса".

За пазухою Оліної свитки летав добре вивірений браунінг, яким вона прекрасно володіла.

Оля — наш найкращий розвідчик і звязок.

~~Хтось підслухавши, здивувався би не аби як почувши, що й другі прикрашеним кроком дівчата спере-чались не про те якого кольору~~

~~жетка білим, до лиця але~~

~~кулемете~~ ми стрічалися, ти сім важких кулеметів і дві гармати, чи вісім кулеметів і дві гармати мала 1ша бригада N-ої першої дивізії, яка на наших очах ~~ввечері~~ вступила і ~~розташувалася~~ стояла в Бондарівці? ~~Тому, після того як Тарнопільський кінний загін Пилипа Жмари не мають потреби обороняти це село Здросовіта виступив на північний захід.~~

— „Олю! голубко!... то ти певно прийняла за кулемета машинку до шиття, яка була на одному з возів..." ~~Оля~~

Блакитні очі Олі сердито блискали.

— „~~Що ти мабуть задивився на~~ ту білобрису кацапку, що сиді-

ла коло тієї машинки і прогавив восьмого кулемета."

— "Ну не будем сваритись зза одного кулемета, бо... у них і для двох мало набоїв. – успокоюю.

— "А потім підводи повні коробок зі стрічками?"

— Ай-ай Олю! ти – такий „фахівець" у військових справах і не згогадались по тому як вони деренчали, по тому що їх легко тягнуло по два „здохлих" коня, що вони порожні, вистріляні ще може на польском фронті..

— "Але коло кожного кулемета було пять-шість коробок! чи ти думаєш, що вони теж порожні?

— "Ні, повні, але коли взяти на увагу, те, що ближче як в

Бобрянські вони набоїв не дістануть, а шляхи туди „контролюють" наші холодноярці, то їх кількість може бути для нас потішуючою... Зрештою, я готов ~~держати парі~~ побитися з тобою об заклад на свою святочну спідницю, що до „Шварцлозе" і „Вікерса" у них нема ні одного набоя, а один „кольт" без змінів у Зінсунтаї...
Залишається один „кольт" і три „Максіми"...

— „Я не спорю, що ти краще знаєш марки кулеметів, ~~[illegible]~~ але... всіх їх було вісім.

Ну так, один був... „Зінгера"...

— „Оля ~~пригрозила, потім зробила сердите личко, потім~~ глянувши на мене з під лоба засміялась

веселим сміхом.
— „Чого ти?“
— „А знаєш, з тебе вийшла непо-
гана дівчина... Горнява, струнка,
якби я була хлопцем — зараз
би „підсипалась“... Оце таки!
~~гр~~ „А личочки, кучері
~~локончики~~, тут все що на лептсі
~~от~~... — вона розмахнулась і на
відліт вдарила мене рукою по
лівій „груді“.
Я замахнувся щоб відплатити ті-
тим самим жестом, але спім-
кувши, що у неї „там“ не кінчка
затримав руку в повітрі.
Вона обернулась щоб ~~в~~ужитись
від „жарту“ і... тривожно схопила
мене за руку...
Я мимоволі оглянувся і серце
тривожно дріґнуло.

На шляху, виділилось п'ять кін-нотчиків, які повним ~~рисею~~ чвалом здоганяли нас.

Про те, щоб це була погоня за нами — не могло бути мови; просто розвідка... Але я ще здалека упізнав по ріжно-манітнім убрані їздців кінної розвідки першої бригади, які хоч і недавно стали оперувати з бригадою в наших краях, але вже відзначились любовью „жартувати" з дівчатами, навіть у хатах, на що їх начальники дивились „крізь пальці"; а тут, серед поля, моя малинова спідни-ця могла відіграти зовсім не ту роль для якої я й одяг-нув...

Я гляджу на Олю. Вона вже була спокійна і зустрівши мій погляд усміхнулась немаче вгадала мою думку:
— „От буде номер як вони захотять тобі під спідницю заглянути!..“
Мене розізлив й жартівливий тон.
— „Слухай — як що вони злізуть з коней, до нас, то стріляй який буде ближче, в лице, і зразу старайся сісти на лучшого коня — але не спіши, слідкуй за мною...“
— „Добре...“
Копита стукотіли вже недалеко за плечима.
Я спустив безпечники в кольтів — за пазухою Олі тихенько ляснув безпечник бравнінга...

Оля оглянулась і з голосним сміхом поштовхнула мене легенько.
Я нахмурилася: — „Чого дурієш?"
— „Триско! золотко! не хмурся... а то ти зараз не похожа на дівчину, а на якогось партизана в спідниці..."
Я з вдячністю глянула на ту Олю спокійну в небезпеці дівчину і даючи дорогу верхівцям напустив на обличча „сорокливу дівочу посмішку..."
Оля оповідала голосно якісь дурниці про тітку і рябу корову, і сміялась робленим сміхом...
— „Добридень дівчата! — привітався по московськи верхівець в червоному кашкеті — старший

~~патрули~~ над стежкою — „далеко їдете?“

— „До Ставидел!“

— „~~До тітки в гості!~~ — додав ~~я з тоненьким голос~~.

— „Сідайте до нас, підвезем...

— „Не ма час — треба йти!“ — ~~терпливо Юля~~.

Вони їхали тихим кроком, і очі їх з нехорошою цікавістю ~~ковзали~~ проходжувалися по наших постатях...

— „Джасмел, орлики! — айда на перед!“ — наказав старший і два верхівці вдаривши коней почали віддалятись.

Останні злізли з коней. Якийсь калмик або кіргіз, в обрізаному по коліна жидівському футрі взяв повіддя усіх коней, а старший з вістуватими, кремезними червоноармійцями підій-

шли до нас і пішли поруч, старший по моїм боці, я вісповатий коло Олі.

Мій „кавалір" де-який час потирав ~~за~~мерзлі руки, а потім обхопивши мене лівою рукою за плечі — натиснув правою на випинаючіся з під свитки „дівочі принади"...

Серце у мене тьохнуло, бо його рука лягла над самою ~~гранатою~~, зачепленою гачком за дірку у ~~бюстгальтері~~ наперснику, під розщепнутою блюзкою.

Не випускаючи з рук револьверів в кешені я відтрутив плечем його руку:

— „Та ну-у!... йдіть собі... хіба так можна?..

Він розсміявся:

— „А чому не можна?! ми боремся за „свободную любов"!...

Я повернув голову, щоб зміряти віддалення від коней, але я тієї хвилю „кавалір" вхопивши мене за шию і підборідок повернув до себе і впився поцілунком в уста.
~~Противний~~ Гіркий запах квашеної капусти і самогонного перегару забив мені подих і я зробив над собою зусилля, щоб не вихопити рук...
Він видно прийняв мою „пасивність" за „добрий знак" і пустивши руки пішов поруч важко дихаючи, мабуть обдумуючи план на дальше...
Моє обличча після тих „пестощів" ~~видно~~ певно виглядало досить глупо, бо Оля глянувши на нього — прискнула сміхом.
Віспуватий медвідь йшов мовчки глибоко сапаючи і не відва-

жувався поки що на якийсь рух до Олі.

Ситуація складалась добре. Ті два вже були далеко попереді, ховались за горбком... Всі безпечні, рушниці за плечима... Після трьох-четирьох стрілів залишилось два на два, з кращими кіньми... Аби тільки коні вхопити...

Я вже хотів дати Олі знак, як віспуватий здобувся на слово:

— „А ви дівчата... не бачили тут де-небудь бандитів?...

Якась думка блиснула в моїм мозку, але Оля ~~вже~~ попередила:

— „А-о, під'їзжали, якісь недавно

з Ставидлі... Хто їх знає хто вони, чи бандити чи не бандити... хиба ми знаєм хто ви такі... Тепер щось таке робиться, що й не розберем..."
Старший насторожився:
— „Багато їх було?
— „Може з десять. — відповів я йому, стараючись „обжіночити" голос.
— „Куда поїхали?
— „Казали на Ставидла...
— „Далеко ще туди?
— „Може з три верстві.
— „Питали вас що?
— „Питали... чи є салдати з Бондурової...
— „А ви що сказали?
— „Казали, що є якісь.

„А! сто чортів!.. — очі старшого зло блиснули..
Я стиснув ручки револьвера..
— „На коні! — крикнув він вісьзватому, — А ви зараз же вертайтесь назад!
— „Та ми.. до тітки...
— „Без балачок! марш назад!
Ми завернулись і пішли назад. Позаду нас віддалявся стук копит...
Йшли де-який час похиливши голови, потім глянули один на одного і Оля зайшлась сміхом: — „Ой!.. не можу!..
— „Раденька що дурненька..
— „Ой! Юрасику, як би ти бачив, яка у тебе кваснa міна була, як він тебе

поцілував!...

— „Скомпрвала б сама! Як йому з рота як з бочки з заквасою на самогон понесло, — добре ~~добре~~ тобі сміятись, як тобі попався такий вихований кавалір, що навіть не щипнув тебе ні разу...

— „Юрасіку, золотко, ото тобі наука буде!... Щоб знав, що то за приємність!... А то ваш брат як налижется самогону — так зараз цілуватись до дівчат лізе...

— „Олюню! присягаю тобі що як „налижуся" ніколи вже більше не полізу цілуватись ні до кого!... Але... радіти ще рано... Вони можуть вер-

кутись скоро...?

— „Тоді ... пропала твоя дівочість...

— „І твоє життя...?

— „А мені на його наплювать...!"

Якась нотка прихованою болю забреніла в її голосі... Ясні блакитні очі стверджували, що вона була щира... Це не було малювання себе в безстрашну, а щось інше... глибше...

Я обгорнув її рукою за рамя і деякий час ми йшли мовчки...

~~Щось за біль [illegible]~~

~~[illegible]~~ Мені вже не раз приходилось бачити той сум в її очах... Я бачив, як вона годинами сиділа непорушно де-небудь у лісі, заховавшись від

людей, і приходила звідти з червоними, спухлими очима...
Що за біль таїла в собі ~~та~~ ця поверхово завжди весела дівчина?..
Вже ~~[illegible]~~ півроку віддано працювала вона для нашої справи, виконувала найнебезпечніші завдання...
Вона була інтелігентна, свідома українка, але звідки? Як жила і що робила до того? — Ніхто не знав. І ніхто не питав, бо запілля мало свої правила „чемности"... Люди пізнавались по ділах, а імя могли брати собі — яке кому подобається... Ніхто не оповідав, звідки він — бо там були рідні, близькі, які могли відповісти життям за його діла.

Олю всі любили і вона всіх любила, як сестра, як щирий, вірний товариш, але коли хто небудь з хлопців починав проявляти до неї якісь інтимніші почування — вона жорстоко обривала...
Мені здавалось, що якісь важкі переживання, може нещасливе кохання, привело її до нас такою дійсно не дорожащою життям, але спитати про це не осмілювався...
Я сам ~~незадовго перед тим~~ пережив важкий, безжалісний удар долі і не зносив, як хтось питав, висловлював співчуття...

Коли кінноштики сховались

за горою, ми скоренько перейшли полем у балочку і через годину прийшли нею на Житірки коло Ставищ.

II

Хата до якої привела мене Оля стояла окремо окружена садочком. Круг неї по полях було роскидано ще де-кілька хат, а недалеко починався край села. Господар, не-раз уже давав притулок Олі. Це був ще молодий, напів інтелігентний, небогатий селянин. Він лише перший рік господарював повернувшись після смерті батьків з міста де працював на фабриці.
Я знав його заочно, бо він був добрий майстер і де-кілька раз

Лагодив нашим відділам зіпсу-
ті кулемети.
Брат його був в наших ря-
дах і мав славу відважного бойця.
Родина його складалася з дружи-
ни, чистенької, гарної брюнеточки
і семилітньої донечки — цілої
в Мамусю.
Щоб не непокоїти їх моїм перебиранням, ми порішили, що
я вже так і буду „дівчиною".
Зрештою мені було цікаво, чи спо-
стережуть це господарі при
довшій близькості.
Привітали нас щиро і радісно.
Господиня обняла Олю і хотіла
поцілуватись, але та ухилилася:
— „Не треба Ганю..."
Мене відрекомендувала як
товаришку — учительку.

Мала Дуся стояла на куфрі
і плескала рученятами!
— „Тьотю Олю! тьотю Олю! а
я вже новий вірш знаю! —
— „Хто навчив?"
— „Тьотя Ліна."
— „Ну, кажи..."
Мала стала „в позу" і приготовалась до деклямації.
Я дожидала якогось дитячого віршика і яке ж було моє здивування коли мале шкрабеня почало з гарними інтонаціями деклямувати „Розриту могилу" Шевченка.
Коли вона нахиливши головку, зітхнувши, почала сумно: —
„Ох як би то знайшли ми
те що там поховали старі батьки!
Не плакали б діти, мати б не ридала..."

— У мене за шкірою побіг мороз від глибини того чуття, яке вона вкладала в слова. Це була правдива „~~вундеркінд~~ „чудесна дитина"! Скінчивши, вона під наші оплески потягнулась до Олі, і вибираючись на руки запитала:
— „Гарно, тьотю Олю?"..
— „Дуже гарно, ти колись будеш славною артисткою"..
— „Не хочу.. я хочу бути... отаманом"...
Всі весело розсміялись...
— „Це вона як побачила в літі, як Маруся вела своїх козаків через наше село, так з того часу все мріє отаманом стати" — пояснила матір.
Змішана трохи сміхом Дуся атакувала Олю:
„~~Юко~~ — Дай! — Дай тьотю Олю

я тебе поцілую!.. в губи!..
„Бач яка лизунка! а я не люблю цілуватись! Іди до тьоті Ніни, вона любить."
Мала перекотувала на мої руки і начала обцілювати.
Потім запхала ручку під жилетку і закричала з тріумфом:
— „А тьотя Ніна відстрижена як я!.."
Ми роздягнулись і поки Оля з господинею занялись вечерею, а господар пішов у село довідатись „що нового чути", — я з Дусею забрався на кудер під теплу грубу і довідався від неї багато цікавих річей.
Вона знала прізвища всіх видатних повстанців і партизанів в

околицях, між іншим і мій псевдонім, знала хто і як з них загинув і що за їх душі треба Бозі молитись, бо вони полягли за волю України, що більшовики три рази ламали хрест і розрівнювали могилу повстанчого ватажка під Ново-Миргородом, а чиїсь невидимі руки по ночах знову відновлювали їх, знала що ми боремся за незалежність, а москалі хотять знову поневолити нас, збіралась, як виросте, теж боротись за Україну, бо... ~~зараз~~ тепер мама ще не пускає... Знала, що цього всього ніяк не можна казати чужим людям, бо прийдуть

чекісти і заберуть ~~всіх~~ татка і маму.

Ця маленька людинка з таким не-дитячим розумом дивувала мене все більше, мені до болю стало жаль її... Для чого жорстокий час набивав цю маленьку голівку подробицями кривавої боротьби, а не радісними безжурними дитячими забавами?!

— „Ну, досить про це Дусю, розкажи мені що небудь про себе...

— „Я люблю як мене називають не Дусею, а Дузьою — як мамця...

— „А ти знаєш що таке ,,дузя"?

— „Знаю... це таке маленьке голубеня.

— „Ну то ти як раз і є таке... голубеня... славненьке..." — я

пригорнув й до грудей...
— „О-О!... щось тверде...“
Чортова граната! я й забув про неї...
— „Тьотю Ніно! а чому ти так грубо говориш?
— „Я охрип Фузю...
— „А чому ти кажеш — „охрип“, а не охрипла?
Мене розсмішило, що вона „упіймала“ мене як досвідчений контр-розвідчик.
— „Я хотіл сказати „охрипла“ але не скінчила.
— „А ти знову кажеш „хотів“!
Цей „допит“ перервав батько, який вернувся з села з нерадісними вістками: приїхав уповноважений ЧК і на-

чальник міліції з кількома міліціо-
нерами і переводять арешти.
В земській лікарні стягнули з лі-
жок двох партизанів, одного непри-
томного, хворого на тиф, а другого
важко раненого і добили їх шабля-
ми на дворі. Хтось виказав...
Арештували лікаря, взяли з села
„заложників" і залишаються на ніч.
Ніколи раніш вони не відважувались
в такій малій кількості оперувати
в цій місцевості, але ~~зараз~~ тепер в окруж-
них селах стоять червоні частини
і це надало їм духу.
В селі було досить активного озбро-
єного елементу щоб перебити їх,
але тоді завтра село було б зни-
щене військом, і хлопці захопивши
зброю повтікали в ліса.

Більшість міліції взагалі старалась неодмінно [?] уникати боротьби з політичним рухом, бо життя й співробітників, висиланих на райони — завжди було в наших руках, а ми навзаєм часто не зачіпали їх і навіть допомагали в боротьбі з карними злочинцями в селах. Але це був відомий нам начальник міліції, жидок з Одеси, бувший „шнифер"¹) який до недавна працював в ЧК і тепер, підібравши собі відповідну ~~штат~~ дружину, здебільш з карних злочинців, під часом боротьби з „політичним бандитизмом" — займався „реквізиціями" насильством і убийствами по селах, „не відстаючи" від ударних ~~[illegible]~~ груп ЧК —

¹) квартирний злодій.

Ми хотіли увечері піти далі обминувши село, але господар запротестував:

— „І не думайте навіть! Не пустимо вас... Можете цілком спокійно переночувати, а рано підете хуторами. Сюда вони ніколи не заглядають. Зрештою на мене не має жадного підозріння і я ж оце був коло них, розмовляв з міліціонерами. Повечеряєм, та лягайте спати в тій кімнаті. Груба натоплена вже...

Після вечері ми перейшли до другої кімнати, де під теплою грубою стояло широке деревяне ліжко.

Як для двох дівчат — господиня постелила одну постіль.

Я нагадав Олі як колись ми спали в Холодноярському лісі, накрившись однією буркою, під сильним, холодним дощем...

Вона всміхнулась!

— „Я тоді вся промокла і кашляла потім цілий тиждень...

А знаєш, мені подобалось, коли ми тоді розбившись на маленькі групи як звірі ховались по чагарниках, на деревах, перекликались вночі совами, дикими цапами, щоб зібратись і напасти на десятеро сильніших ворогів, які „полювали" за нами в день...

Пам'ятаєш, як ти на розвідці поклав мене в корч і „заборонив" дихати, щоб я подивилась, як до потайної криниці у зарос-

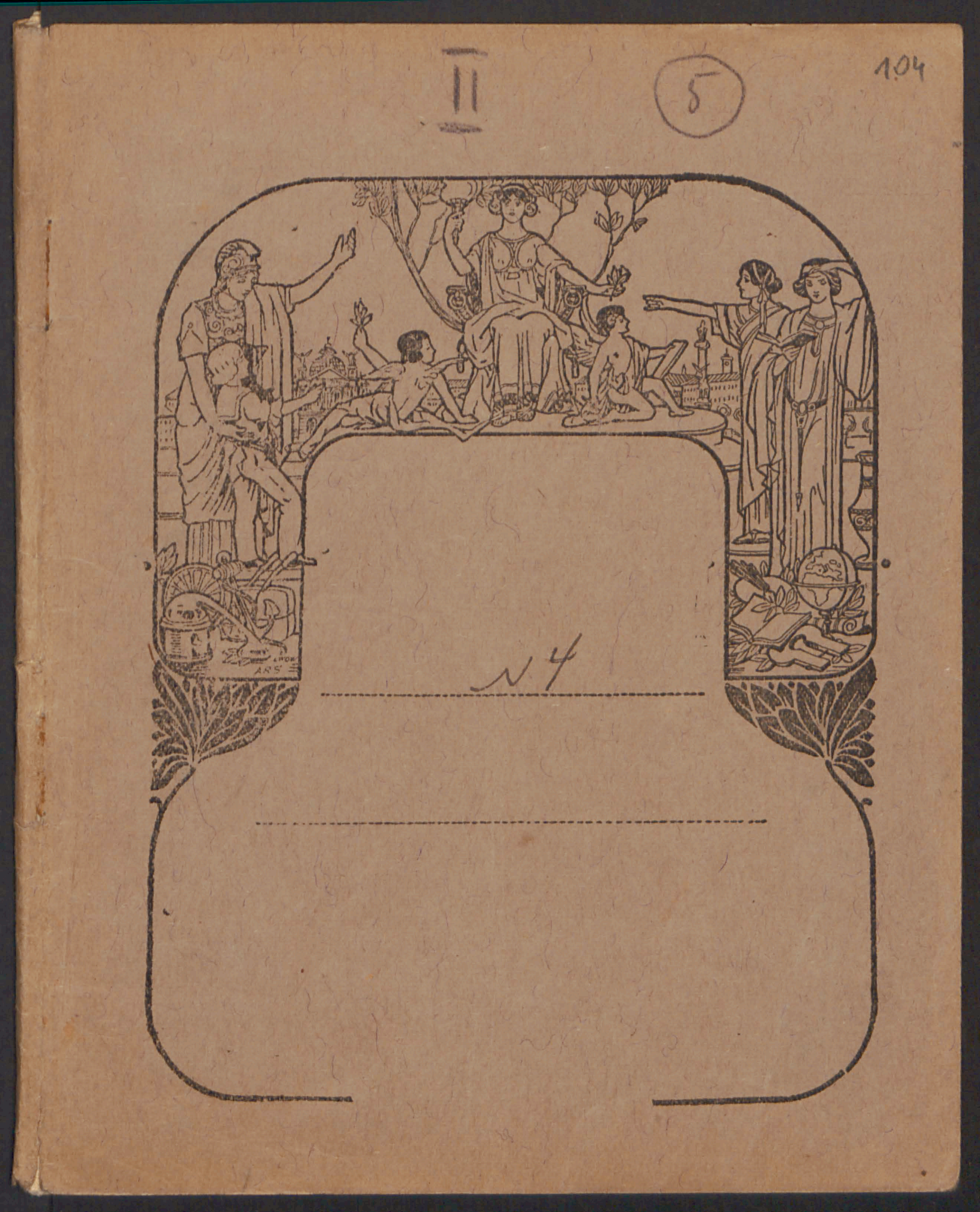
лях кукурудз прибігали пити воду дикі серни і лиси?... Ви з Чорнотою тоді вчили мене розгадувати таємниці життя великого лісу...
А який він хороший в ночі!..."
— „Так, але це було в літі... а зараз я волію спати під теплою грубою..."
— „А хіба мало наших живе теперь по лісах зарившися у землю!
Знаєш, мені ці замасковані підземні городки нагадують щось з життя стариннихх християн у катакомбах..."
— „Там зовсім не так зле...
Тепло, весело, хіба голод іноді докучить під час „блокади"...
В кімнаті було напів темно, бо світилася лише маленький каганець з

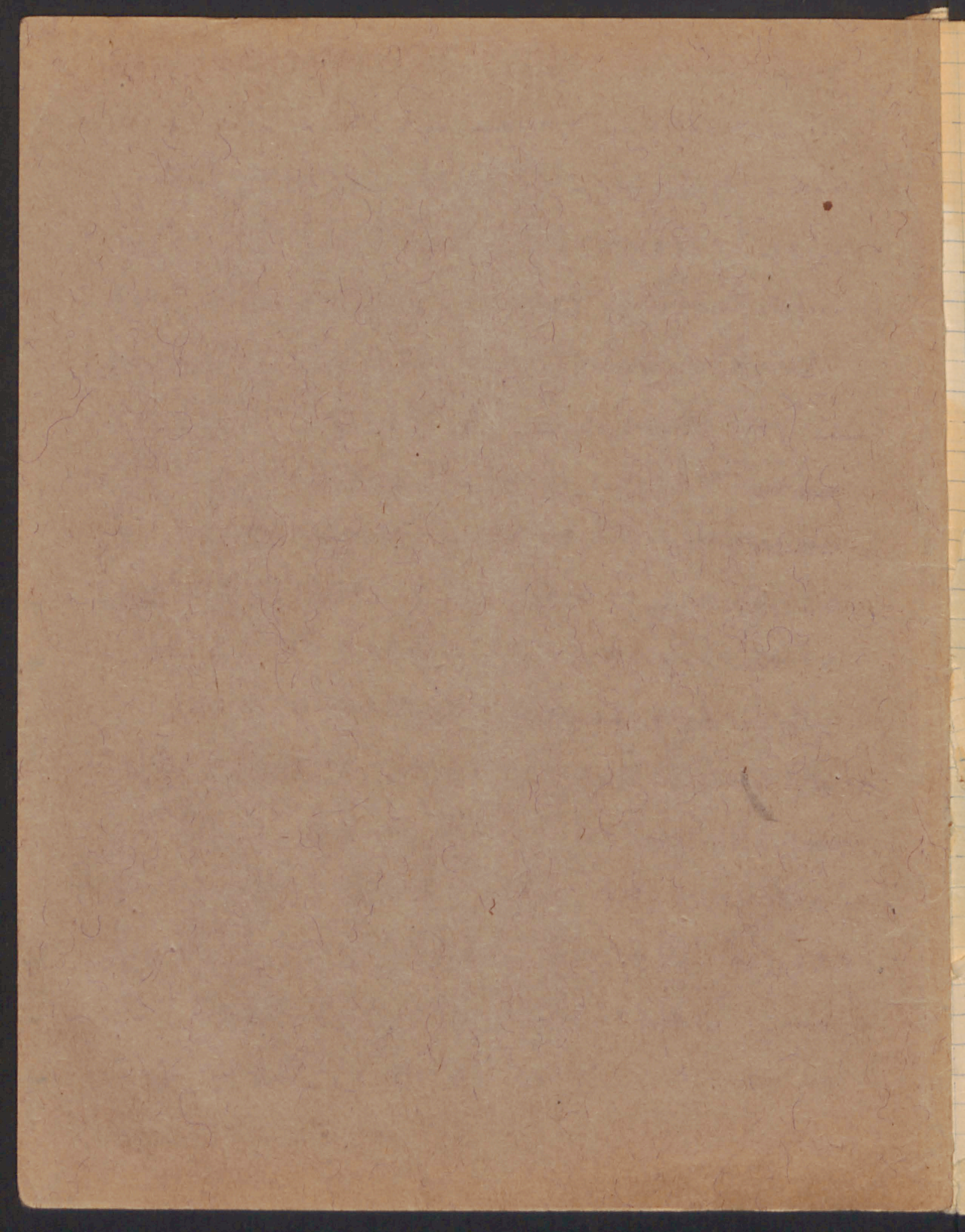
лою. Вікониці були щільно
прикриті знадвору.
~~Роззувшись~~, З господарями ми умо-
вилися, що не попередивши нас
вони нікому не відкриють дверей вночі.
Я роззувся, положив револьвери
і гранати під подушку, і звільнив-
шись трохи від подвійної „тоа-
лети" — сів під трубу, на ліжко.
Оля витерла хусточкою бравнінг,
положила його на столик і заду-
малась втопивши погляд в
світло каганця...
Вона була надзвичайно гарна
в цю хвилю...
Блакитні очі під довгими ~~ресницями~~ віями
стали в півтьмі темними і
глибокими...
Пишне чорне волосся вибагливо

обличчя чистий, правильний
продел. Гарно розрізані уста
кінчались похиленою до низу складочкою.
В цілім обличчі була якась тонка
мішанина дитячого і рішучого, мужнього...
Вона стояла непорушно
і була думками десь далеко...
— „Олю! Ти не по лісі часом
блукаєш?"
Вона здрігнулась і здивовано подивилась на мене.
— „~~Олю~~! — Як не хочеш ще спати
— сідай, побалакаєм...
— „Спати ще не хочу, але хочу
лягти — ноги болять..
— Роззувайся і лягай сюди, на мої
коліна, я тобі роскажу казочку...
Вона сумно усміхнулась!
— „Добре. Тільки хорошу...

Роззувшись, вилізла на ліжко
і поклала голову на мої ~~коліна~~
ноги. Я підложив одну руку
їй під голову, а другою гладив
її волосся...
— „Ну... кажи казочку...
— „Зараз... надумаю яку... В одному царстві, в одному государстві жив-був цар... Неправедний і жорстокий... Кривдив він бідних і знущався над другими народами, які мечем і зрадою покорив своїй державі.
І ріс в тому царстві величезний
дрімучий, темний ліс...
І в тому лісі, до велетенських
дерев був прикований важкими ланцюгами ~~страшний~~ величезний звір...
Він був смирний і не злий, але

II
5
1.04
№ 4

Слуги царя що-дня дратували його припікаючи розжареним залізом і він тоді скаженів, страшно ревів і кидався в ріжні боки, але важкі ланцюги не пускали його...
І в тому лісі, в глибоких підземеллях, в камінній тісній трунї спала прекрасна царівна, теж закована в важкі ланцюги...
Іноді вона рухалась у сні, розриваючи кілька ланцюгів, і тоді трясласяземля, хитався царський трон і закований звір починав грізно ревти і підійматись... Але невсипно чатуючі над нею царські вояки і ковалі зразу-ж накидали нові ланцюги і приковували їх до каміння.
Бо мудрі ворожбити сказали цареві, що коли царівна підій-

меться що ~~[illegible]~~ розсиплятся пак цим,
якими був прикований той звір,
і він вирвавшись на волю розібє
його трон і розірве його самого.
І цар ставия над нею все міцнішу
варту... Але поневолені народи
ждали і вірили, що прекрасна
царівна встане і принесе їм волю...
— „Юрасю! не хочу цієї... другу...
— „Помилуй Олю! Я хотів росказати
тобі, як на місце царя став
крівавий ~~[illegible]~~ диктатор
і як він під другими, брехливи-
ми гаслами став продовжу-
вати діло царя..."
— „Ні-ні! не треба... роскажи яку
небудь настоящу казку... ди тиху...
гуреньку...
— „Ну добре... слухай... в одному

чорному, зеленому лісі жив лісник.
В його було дуже багато дітей,
але все хлопчики, і ~~брат~~ тільки
одна дівчинка... Всі брати
дуже любили свою маленьку сестрич-
ку, але вона чогось часто сумувала,
ховалась в лісі і там плакала...
Один брат який любив її може більш
од усіх, болів душею за неї, коли вона
сумувала, хотів чим небудь потішити
її, але не знав що їй бракувало, за
чим нудьгувала її душа... Він не
раз хотів її запитати, але боявся
нетактовним питанням вразити
її ніжну душу..."

— Він звався — Юрко.... Знаю цю казку...
Ти не умієш оповідати наївних
казок, які обдурюють, присипляють
душу... Мовчи краще... Я хо-

чу трошки подумати...."
Вона положила одну руку за голову, на мою, а другу залишила в моїй руці на своїх грудях і знову задумалась втопивши непорушний погляд в темному куті кімнати.
Я відкинув голову на стіну, закрив очі і теж задумався.
В безпорядку проносилися якісь спомини, потім думка знову вернулася до цієї хвилюючої дівчини, душу якої годі було розгадати... Спімнув й жарти там, на шляху...
Я відчував тепло й тіла, чув як горячо билось й серце під моєю рукою, і якесь тепле почуття помалу заповнювало мене...
...

Відкрив очі і побачив її гарну, повну ногу яка вибилась з під спідниці... Над високою панчохою біліла смужка тіла...
Гарячі струмки побігли по ~~моїх~~ жилах і вдарили хмелем у голову...
~~Вона~~ Лежала непорушно з закритими очима. І лише на полі збігались і розбігались якісь тіні.
Нахилився над нею і сильно стиснув її руку...
~~Вона~~ Вона Запитуюче глянула в мої очі. Уста її відкрились наче хотіла щось запитати і знову замкнулися.

Мною заволоділо божевільне бажання впитись поцілунком в ці пухкі ~~нні~~, притягуючі уста і ~~я~~

я звільна став нахилятися до них...
~~свої~~ її...
~~Вона~~ Вихопила з під голови
руку і положила її вверх
долонею між моїми і своїми
устами!
— „Не треба Юрій... не треба...
~~...~~ Я пустив її руку і ~~...~~
став ~~...~~ відривати перепону...
— „Юрасю! друже мій! не можна! пусти — не можна!..
В її голосі було щось таке
що відразу витверезило мене. Соромлючись того хвилевого пориву ~~я~~ а став випрошувати
цілувати її тонкі пальці —
потім лагідно пригорнув її до
себе і поцілував братерським поцілунком в чоло.

Вона закинула руку на мою голову і теж поцілувала мене в чоло довшим поцілунком...

Коли я підняв голову очі її були повні сльоз...

— „Юрасю!... братику... пожалій свою маленьку сестричку..."

Притиснула лице до моїх грудей. І я чув як приглушувала ридання...

Давши їй трохи заспокоїтись я відхилив її голову:

— „Олю, рідна, що?.. Скажи — що?..

— „Так... скажу тобі... чого нікому не казала... Ти найближчий і найрідніший мені з усіх товаришів... Я може полюбила би тебе, коли б мала на це право...

„Яке право? Олю?!..“

— „Мовчи... Мені тяжко носити в собі, одинокій, той біль... Я поділюсь з тобою... Ти мене зрозумієш, бо ховаєш у своїй душі не менший... Я знаю, що доля ~~з~~ пожартувала над тобою, що ти одним з перших підписав смертний вирок дівчині, яку любив більше над життя, за те що вона обдурена ворогами, коли ти був в їх руках, зрадила нашу справу, думаючи що врятує тим тебе від смерті... Ти не міг інакше зробити... Всі ми раби ідеї і підлягаєм безжалісним законам боротьби... Але ти

ще щасливий... Ти і зараз ще
любиш і шукаєш й память...
А я... Юрасику!..
~~Вона~~ Міцно стиснула мої руки...
Ридання знову здавили їй горло,
~~та~~ ~~вона~~ вона перемогла себе і через
хвилину заспокоїлась трохи.
„Ви всі думаєте що я дівчи-
на... Я три роки була
заміжньою... Ще дурненькою,
наївною гімназисткою я полю-
била блискучого офіцера з ка-
валерійської школи у Єлісавет-
граді і в 1917 році, на вісімнад-
цятому році життя вийшла
за його заміж. Він був сином
дуже богатих батьків з Пе-
тербургу, тратив на життя
богато грошей, любив грати

в карти, та я трохи
відтягнула його від них спо-
патку. Після більшовиць-
кої революції звязок з його
домом перервався. Грошей він
більше не одержував.
Моя мати має невеликий
маєток в степу і присила-
ла нам потрохи грошей,
але що то було йому?!
Став пити, знову грати...
Але я ще була щаслива -
я надіялась що вплину на
його. Одно мені було тяжко:
Я ще в школі, та й дома тро-
хи, познайомилась з нашою
ідеєю і зі всією щирістю відда-
лась їй. Я молилась до Укра-
їни, і мені було боляче, коли

Він насміхався за це над мною.
Коли прийшли німці і взяв владу
Скоропадський він пішов на службу
в карний загін, який знущався над
селянами... Після перевороту і
потім коли перший раз прийшли
червоні він переховувався у нас
вдома, а коли прийшли денікін-
ці — пішов працювати у контр-
розвідку... Він забрав мене від
матері і я помалу стала переко-
нуватися про страшну правду, що
наївною дівчиною страшно помили-
лась щодо цього чоловіка, що це був
дегенерат готовий на всякі под-
лості щоб забезпечити собі розкіш-
не життя...
Коли більшовики вигнали денікін-
ців ми вернулися до Єлісаветграду.

Він пішов працювати ... в Чека —
і скоро вибився там на видне
становище в таємно-оперативнім
відділі... Він приходив над ранком, скидав окрівавлене убрання
і на другий вечір знову одягав його...
Я знала що він приймав участь
в арештах і розстрілах цілих
українських родин рідних мені
по переконанням... Він сам
оповідав про це...
Я ненавиділа його вже... його
ласка була для мене мукою —
Я хотіла утекти від його, але
він здогадався і попередив мене,
що коли не знайде мене, то
розстріляє мою матір...
Я знала, що він це зробить —
Мучилась і ждала якоїсь по-

рятунку від долі...

Вот Я надрукувала на машинці і послала до губревкому анонімну заяву, в якій розкривала його минуле, працю в контр-розвідці, вказала свідків...

Його арештували, але він до цього часу відкрив багато білих і українських організацій, розстріляв безліч людей, мав опінію здібного і вірного чекіста...

(Йому пробачили минуле і залишили далі працювати в ЧК.

Я була в відчаю... збіралась вбити його і себе...

Цієї весни я перехворіла на незначну хворобу, якій не надала жадного значіння...

Через де-який час познайомилась

з однією жінкою-чекісткою, яка працювала разом з ним..

Вона оповіла мені огидні подробиці про таємниці ЧК, розсказала, що майже всіх гарних жінок і дівчат перед розстрілом насилували по глухих кабінетах уповноважені і слідчі, „обіцяючи" їм за це життя...

(Що недавно розстріляли за якийся контр-революційний спів надзвичайно гарну співачку з Петрограду, яка перед смертю „пройшла" майже через усі кабінети...)

(Але... вона помстилась за свою смерть, заразивши майже ~~всіх~~ всіх головних чекістів... люесом...

Один з їх заразив цю чекістку...

Вона спитала мене, як зі мною

бо мій чоловік двічі брав до свого
кабінету ту співачку...
Я з похолодівшим серцем пригадала
собі ту незначну хворобу..."
Пішла до лікаря і... і... стверди-
лось що я... захворіла на..."
Спазми перетяли їй горло...
Вона дала волю сльозам і гаряче
припала до моїх грудей:
— „Юрасю... по... пожалій... свою... ма-
леньку сестричку..."
Безмежний біль, шалена лють на
когось зпроневірившого цю яскраву
душу — стиснули мені груди...
Я [illegible] і потішав її як міг...
Вона скоро опанувала себе і
продовжувала:
— „Зпочатку я хотіла покінчити з
собою, але згодом рішила, що не

маю права відібрати собі життя, що мушу віддати його своєму народові...
У нас часто збирались його товариші і пиячили.
Я дістала у знайомого аптикаря скляночку стрихніну „трутити щурів" і одного разу коли він приніс горілки і сказав мені приготовити вечерю бо будуть „гості" — я насипала трутини в пляшки, в страву, і... дожидала його з товаришами.
Коли зібрались, подала на стіл, а сама одягнулась і пішла „до знайомої достати дещо на закуску"...
На всякий випадок взяла з

собою револьвер...
Вийшовши з міста я пішла в ніч...
Сама не знаючи куда...
~~Лише перез~~ Аж за місяць я довідалась, що
тілько один з його товаришів якимісь чудом залишився живий...
Я йшла до дня... Потім відпочила
в селі, підкрипилася і пішла далі...
На четвертий день зустріла один
зі степових повстанчих загонів і
стала працювати в йому як агітатор, як розвідчиця...
Коли його розбили — я з рештками
ми прийшла до вас.........
От і все... — Вона покірно, якось
винувато дивилась мені в очі, наче
дожидаючи вироку...
Я ~~ласкав~~ пестив її як маленьку, хвору дитину... Закрив поцілунками очі і об-

дуфиями рухом голови — по-
цілував чистим поцілунком
в губи...
— „Юрію! що робиш? Я... не
лічилась..."
— „Я не лікар Олю, але запев-
няю тебе, що ніхто так легко зара-
зитись від тебе не може ~~зараз~~...
А тепер послухай, що я тобі ска-
жу... Добре що пройшло ще не
багато часу... Ми забезпечимо
тебе грішми і відправимо за
кордон... Ти вилічишся і бу-
деш ще щасливою...
Вона іронічно усміхнулась...
— „Ні друже... життя моє вже за-
гублене... Звичайно я його сама
не відберу собі, але я буду бо-
ротись, і загину... Я це знаю...
і цього хочу..."

— „Але ми тебе заставимо Олю...
Я поставлю питання на зібрані комітету і ти не можеш не виконати його постанови... Ми не можемо розкидатись такими життями як твоє... їх у нас не багато..."
— „Але ви не маєте права заставити мене покинути роботу в цей важкий для нас час! Ви могли би це зробити тільки тоді, колиб перестали мені вірити, але тоді ви мусіли би мене убити... Але ви вірите мені і будете вірити, і я буду працювати... не тому що хвора, ні, а як вірна дочка свого народу. Я втратила би єдину ціль життя колиб покинула ~~[illegible]~~ працю..."
Вже було пізно і ми лягли спати...

III

Рано, ми вже одяглись і сиділи на ліжку, обговорюючи пляни на сьогодня, як заглянула господиня і сказала що за чверть години буде готове снідання.

Ми продовжували горячо обсуджувати, що маємо сьогодня зробити, як почули у господарів щось, що підкинуло нас з ліжка.

Двері стукнули і до тієї кімнати увішло декілька людей:

— „Ну — добродію, де твій брат?" запитав грубий голос з легким жидівським акцентом.

— „А я звідки знаю! Хіба він маленький, чи питається мене..." — одізвався дріжачим голосом гос-

подар.

— „А! не знаєш!.. А де той кулемет що був у тебе дві неділі назад?

— „У мене не було жадного кулемета...“

Роздався глухий удар а за ним крик Гані і плач Дузі...

— „Вяжи його Сірий! Ти все скажеш! або через десять хвилин будеш валятися мертвим під своїм плотом!...“

Я знав того Сірого... То був відважний і дужий конокрад який вирвався з рук селян перед „Самосудом“ і служив ~~зараз~~ тепер у міліції.

Знову роздався удар і господар зі стогоном упав на землю...

Було чути як його лежачого били ногами...

Лунав розпучливий крик господині:
— „За що? за що б'єте?!..
Дузі не було чути...
Ми стояли під стіною коло две-рей і старались зорієнтуватись в силі ворога...
Я знав з досвіду, яке сильне вра-ження робить граната і приготовивши її дер-жав в лівій руці, а в правій за собою держав Кольта.
— „А ти стерво не лізь під ноги! — роздався знову грубий, трохи п'яний голос, — Марш в ту кімнату! і роздягайся зараз! Я зроблю тобі огляд чи ти не хвора на серце!.. — додав він з брудним сміхом...
Він відчинив двері, впхнув до нас Таню і знов закрив двері.

У мене блиснула думка, що гарненька Галя на хуторі — була не останньою причиною приходу гостей...
Вона в відчаю заломила руки і безпорадно глянула на нас повними жаху і муки очима.
Я дав Олі знак і зробивши два кроки вдарив ногою в двері.
— „Ти знов!?.. — заверещав начміліції кидаючись мені на зустріч, але раніш ніж він розібрався в „метаморфозі" я підніс кольта до його очей і груба, розпилована на кінці куля зірвала йому череп.
Переступаючи через нього я другим пострілом звалив стоявшого

з рушницевого [illegible] кая [illegible] ле-
[illegible] господарем Сірого.

Міліціонер, який стояв коло дверей, підніс рушницю, але в туж хвилю випустив її і поточився вхопившись за живіт, в який сіла куля з Оліного браунінга.

Вхопивши з стола ніж я розрізав мотузок на руках господаря.

Ранений міліціонер ковзав ногами і ричав як теля...

Я глянув на Олю: — „З браунінга тихіше... Зрештою — моя „дум-дум" наробить лишнього болота...

Вона підійшла і стрілила

йому у скрань...
Господар витирав на лиці кров
і з розгубленою, кривою усмішкою
дивився на нас:
— „На тобі дівчата!..."
Я кивнув головою на двері: —
„На дворі?..."
Він вискочив і через кілька хви-
лин повернувся: — „Нема ніде нікого..."
Я засунув двері в сінях. — „Але
щож тепер робити?"
— „Де можна сховати, щоб не
виносити на двір?"
— „У мене в коморі льох..."
— „Давай брезент або рядно!"
Він вибіг у сіни.
Тут тільки я зауважив, що гос-
подиня лежала за дверима не-
притомна, а Фудзя сиділа в ку-

точку на куфрі мертво-бліда
притиснувши до грудей ручки.
Оля взяла кухоль з водою і
побігла до Тані, а я сів коло
Фузі: —
„Ти злякалась дуже Фузю?"
— „Ні... я боялась як били тат-
ка... і трошки як стріляли..."
Господар вернувся з старим
брезентом.
Я витягнув з кешені кач міліції ~~і~~ печатку грубо набитий портфель.
В ньому були гроші, якесь листування і по~~тарі~~ ~~завинуті~~
в папір золоті перстні.
Глянувши на папірці, я побачив що
то були донесення його ~~до~~ секретних агентів і листування з ЧК.
Вибравши грубу пачку грошей і

перстні — простягнув їх господареві!
— „Давай!.. Тепер вони тобі згадуються..."
Я скинув свитку і спідницю:
— „Бери но брезент."
Ми виносили їх по одному в комору і вкидали через відчинену ляду до льоху. Найгірш було з головою начміла, бо й прийшлось зложити і обвязати хусткою. Засвітивши каганець стягли їх в кут льоху, зачистили лопатою сліди, покрили брезентом і висипали наверх три мішки ~~картоплі~~ бараболі.
— „Вам тепер треба всім куда небудь перебратись подальше, А я як небудь вночі заскочу з парою десятків верхівців і

вивезем їх куди небудь в поле."
— „Эх!.. все рівно... і без „цих"
життя вже не було-б... Відве-
зу жінку з дитиною до родичів
у Баландино, а сам... до вас..."
Я хвильку подумав... про Дузю...
— „Ні!.. гроші у тебе на пер-
ший час є — вертай до міста.
Бережи Дузю... з неї буде колись
корисна для України людина
Учи її..."
Він стиснув мені руку.
Коли ми вернулись до хати
Таня з Ольою вже кінчали
зачищати сліди на долівці.
Я умив руки, одягнувся знову,
і сів спочити коло Дузі.
Вона пригорнулась до мене і по-
тягнулась до мого уха з

якімсь „секретом"...

— „Тьотю Ніно... А чому... ти в штанах?..."

— „Щоб не було зимно Дузю..."

Вона трошки подумала...

— „То були чекісти? — запитала ківаючи на двері.

— „Чекісти Дузю... але ти про це нікому, ніколи не оповідай..."

— „Що я маленька!... Я як виросту — тоже буду стріляти чекістів..."

Я притиснула її до себе:

„Дузю! люба... коли ти виростеш — Україна вже буде щасливою... Не треба буде нікого тоді стріляти... Не думай про це..."

Де ти ~~зараз~~ тепер Дузю?
Не збулось моє пророкування...
Як ніколи — нещасливий ~~зараз~~ тепер
наш край....
А ти вже виросла... Тобі
тепер девятнадцять років...
Чи не розгубила ти на життьо-
вім шляху те щире золото
Української дитячої душі?
Чи не загинула ти де небудь
у вязниці, або на далекій пів-
ночі?..
Я вийшов на двір і оглянув
околиці. Все було спокійно.
Пострілів з хати не могли по-
чути навіть на найближчому
хуторку. „Тих" як що і стануть
розшукувати товариші — то
хіба під вечір, а в кожнім

разі не раніш як години через дві. Ми — маєм ще час...

Господарь запрягав у віз коня. Ми разом з ним увійшли до хати.

— „Ну, Ганю, збирайся... одягай Фесю, забирай що потрібніше...

— „Куда?!..."

— „У світ за очі!...

Вона заломила руки і сумно глянула на горшки і миски:

— „Боже!..."

Я пояснив їй положення, порадив набрати більше одежі, продуктів...).

(Удвох з Олею вони стали зносити і завязувати клунки.

— „Маєш яку посьвідку з села? — запитав я господаря.

„ Сільска є, але дуже стара...
Але-ж у мене є декілька
городських документів, із фабри-
ки...
— „Ка-що краще!...
Він виняв зза образа пачку па-
перів серед, яких був білет союзу
металістів і навіть поживна
посвідка парторганізацій, що він
під час денікінської окупацій зро-
бив партій цінні послуги.
Він усміхнувся і „Я два місяці
переховував і годував у себе го-
лову партійної организацій з дружи-
ною і дитиною, яких шукала
денікінська контр-розвідка...
Він зараз улаштує мене на
фабриці, а може й заступить
як що...

– „Не турбуйся, шукати у другому повіті тебе не будуть, не той час...
Не дождавшися „цих” товариші подумають що їх захопили хлопці до ліса і шукати навряд чи зостануться, а завтра ми тут все „залагодим”...”
Я взяв один з його документів і на другій стороні написав посвідку, що речі і продукти, які він везе зі собою є його власні для свого ужитку і приклав до неї печатку Начміліції.
Це було важне для того, щоби його не арештували де небудь як „спекулянта”.
Через четверть години ми вийшли з хати. Господарь замкнув її і віддав мені ключ.
Ми провели їх півкілометра польовою доріжкою і стали прощатись. Наша дорога йшла в другий бік...

Дузя потягла мене за рукав:
— „Тьотю Ніно! приходь до нас з тьотьою Олею... Я вам вірші буду казати...”
Таня розплакалась і розцілувалася з Олею...
Ми стояли і дивились на від'їзджаючий віз... Мала махала ручкою...
Оля глибоко зітхнула і повернулась йти.
— „Чого Олю?..”
— „У мене вже ніколи не буде
такої Дузі...”
— „Дурненька Олю! Не хочеш покидати роботи, але й так скоро й кінець. Ворог доживає останні місяці. Розруха добиває його... Перейдем на мирне життя, вилічишся, знайдеш щирого, доброго товарища життя...

Вона захитала головою:
— „Ти би одружився зі мною такою... вилікуваною?..."
— „Одружився би..." — відповів я щиро.
— „Ні... ти ніколи б не міг простити мені тої хвороби...
— „Простити? — А щож ти винна?"
— „Так... Але я, Юрію, знаю вже трохи життя... ніколи чоловік не міг би шанувати мене як „чисту"...
А заховати це перед ним я би не могла...
А вічний страх за здоровля дитини?!..
Ні... покиньмо про це балакати..."
Упоні я витягнув портфель начміла і став переглядати папери...
В службових записках ЧК було багато цікавих для нас подробиць про плани боротьби з „бандитизмом".

Серед доносів був донос на нашого
свогоднішнього господаря і про те
що в лікарні лежать хворі партизани..
Але найважніщим — був довгий спи-
сок осіб з різних сіл, які давали ~~[illegible]~~
відомості про нас і про співчуваю~~чих~~
нам селян, ~~які були для цієї через~~
по~~кійного [illegible] міла з Чекою у Каманці~~.
~~Некоханий~~. Серед них було два
працюючих в наших організаціях...
Я показав його Олі.
Вона сумно зітхнула:
— „Чому, Юрію, життя таке гидке,
жорстоке, безглузде..
Вони ж віддавали здебільша за „юди-
ні серебреники" на смерть людей
які залишали дітей...
І у них не в одного є діти, родина...
Але ми тепер мусимо відібрати

їм життя, щоб рятувати ~~…~~ життя других… Жені жаль їх поганих…"
— „нічого не зробиш Олю… Боротьба — не знає жалю…"
Поснідавши на якомусь хуторі ми коло полудня підійшли до села, з якого доносились червоноармійські пісні.

— „Ну, Юрку! може скинеш спідницю, щоб не вводити у гріх „товаришів"?
З наближенням небезпеки — до неї вертав добрий настрій…

Я весело заперечив…

Спідниця, не дивлячись на небажані сторони — була добрим „панцирем" у селах де було військо…

Хлопця завжди могли задержати підозріваючи в йому „бандита" або дезертира, а дівчину… найбільш прийде кому охота „пожартувати", ~~але~~ но це не могло статись у селі, або на очах цілої частини, хіба

Десь в „тісному куточку", або у полі де ворогів могло бути декілька... Але тоді слово мали взяти кольти набиті „імпровізованими" але вірними „дум-дум"...
Під селом зайшли до одної з безчислених знайомих Олі, пожилої бідної вдови, яка (жила) у двох з підстаркуватою дочкою.
Оля завжди робила якісь послуги, щедро віддячувала за притулок, а тому і ця вдова зустріла її як рідну... Похвалилась двома новими спідницями, які пошила з подарованої колись Олиною матері.
— „Тітко Горпино! багато москалів у селі?"
— „Багато дочко!... Виробляють таке, що не доведи Господи!

Скотину забирають, ріжуть, по скринях кулеметів шукають — беруть що подобається...
Дванадцять чоловіків забрали тай постріляли під церквою...
— „До вас заходят?"
— „А чого вони до мене підуть!.. Хата маленька, скотини нема... Одна корівка поганенька тай тої нема чим годувати.. Вони більше на тім кінці живляться"...
По короткій „нараді" ми рішили, що в село Оля піде сама, а я буду дожидати її в цій хаті.
— „Піду пошукаю чоловіка..."—
всміхнулась вона відходячи.
— „Щасть Боже!.."
Я знав цю її „методу".
Вона входила в розположення частини,

йшла до штабу, до командантів, розпитуючи, чи не знають часом де може бути тепер частина, в якій служить й половік, з яким утратила звязок.
А ~~що~~ ~~як~~ вона була чарненька — то завжди знаходився охотник спробувати, чи не вдасться заміняти відсутнього половіка і під й вмілими питаннями — розглядав, що нам треба було знати.
Вернулась години через дві: —
— „ідем...“
— „Може їсти що доню? — заклопоталась господиня.
— „Ні дякую! я не голодна..“
а я, поки вона ходила, поїв вже горячої картоплі з кислим молоком.

Ми пішли назад полем, щоб обійти село балкою.

— „Ну — розказуй...

— „Це друга бригада тої самої дивізії, — 400-450 бойців... Шість кулеметів і одна гармата... Набоїв дуже мало, — вистріляли під-час останніх боїв з повстанцями коло Шполи... Одна рота поїхала з підводами на Фундуклеївку за набоями, а як вернуться — підуть на злучення з 1-ю бригадою. Ціль маршу — ліквідація нас грішних...

— „Ммм... досить — докладно... Ти що — „замісь вихідна?"

Вона засміялась. —

„Збиралася... Причепився ад'ютант, такий — смаркатенький, років сімнадцяти... Запросив до свого помешкання, почастував шинкою і конфітурами, — У попа забрали. — Сказав що частина, в якій „служив мій чоловік" майже цілком знищена Петлюрівцями, так що і він певно загинув, оповів мені, як бились, скільки утратили людей, скільки ще залишилось, як ще збираються битись, куі... освідчився в палкім коханні з першого погляду, пообіцяв оженитись... А я... пообіцяла йому що прийду до нього увечері...."

— Прийдеться за тебе „скласти візиту" в ночі... Треба не

дати їм з'єднатися... А набої
нам теж здадуться..."

— „Набоїв дожидають вони завтра...
Кулемети і гармата стоять ~~де~~
в попової ~~оселі~~оселі... а від неї йде
городами балочка, аж у лісок той...

— „Завгороднього хлопці знають тут
кожну ямку... Але нам треба
поспішати Олю!"

Вийшовши на шлях у кілометрах
в двох від села — ми натиснули
на ноги.

Думали взяти на найближчому
хуторі підводу, щоб скоріше доб-
ратися до ~~[illegible] [illegible]~~ хуторів
в лісах коло Розумівки, де
мали стояти загін Завгороднього,
Піхоти Кваші і ще якісь невели-
кий відділ повстанців.

4

Не пройшли шляхом і кіло-
метра, як побачили авто, що
їхало на зустріч з червоним
прапорцем на радіяторі.
Я ще здалека упізнав дужого
„Тірса", якого „подарував" нам
разом зі своєю головою, скринькою
вина і ласощів, коробкою
„сконфіскованих" цінних жіночих укра-
шень, двома розкішними футра-
рами, і — пачкою протоколів по-
сідань колегії ЧК, на підставі яких
розстріляно кілька тисяч
людей, — який попав під на-
ші шаблі, по дорозі до Харкова,
славний ще колись в Сибірі
а тепер на Поділлі, голова По-
дільского Чубчека товариш Віль-
груде — Соколов, т. к.

Ми затримали авто.
В ньому, з чотирма ручними кулеметами „Левіса" і ~~ящиком~~ скринькою гранат сиділи: отаман Завгородній, мій побратим — кубанець Чорнота, — в кавказьких бурках і папахах, і ще четверо відважних повстанців в шинелях і „будьоновках" з великими червоними зорями.
Ми поздоровались:
— „Куди?"
— „У Єлисавета. Треба забрати з лікарні хлопців бо туди вїзжає ударна група... Сендер вже там...
— „Стоїть червона бригада..." — кивнув я на село, в якому були.
— „Знаєм... Повним ходом, не зупиняючись проскочимо через село а повернемо другим шляхом...

Заразом поглянемо, що там за бригада?... Дорога добра...
Я сказав про долю хлопців у лікарні і почав освітлювати положення.
Поки балакав з Завгороднім і Горкотою, ~~сидівший за нами~~ дядько з великою ~~чорною~~ рудою бородою, який сидів за нами — член повстанкому, — пильно приглядався до мого обличча:
— „Щоб я лопнув як це не Петренків Осаул!... Здоров Залізняк!
— „Здоров рижий!"
— „Ти відразу і лаятись! Не личить це маминій дочці...
Завгородній відчинив дверці:
— „Сідайте дівчата! хоч на коліна..."

„До мене горличко!" — запрошував дядько.

— „Не люблю рижих!.."

— „За те я люблю чорнявих..."

Оглядівшися — не знайшов кращого місця як його мускулисті ноги.

Чорнота відступив своє місце Олі, а сам закрив ~~ящик~~ скриньку з гранатами і сів зверху. Вона усміхнулась: — „Гляди Андрію, бо як вибухнуть — відразу на Кубань залетиш!"

Авто завернулось. Всі стали серйозними і не гаючи часу стали обговорювати під шум мотору плян операції.

Під руками у нас було три віддіти. Хмара був в десяти кільометрах. Вже смеркало і шофер запалив світло.

Звернули з шляху на невеликий хутір.

~~Через~~ За півгодини коло авта стояло дві підводи, в які ~~було~~ запряжено по парі добрих коней.

На одній поїхав переодягнувшися „рижий" в напрямку Бовтиша, а на другу сіла Оля, щоб їхати до загону Ямари.

Всі міцно стиснули їй руку.

Авто знову виїхало на шлях і мацаючи рефлекторами дорогу звільна посувалось в напрямку Розумівки, де на мене ждали кінь і шабля.

Кінь обіцяла бути горячою....

~~Через~~ За місяць, я сидів в одній з добре захованих в чагарнику

земляпок в околицях Холодного Яру
і слухав селянина-звязка з Херсонщини:
— „У село вступала ударна група
Єлисаветградської Чека і зустріла
її.... Старший-чекіст, як по-
бачив її, так відразу скочив до
неї конем витягаючи револьвера,
але вона вихопила зза пазухи свого
револьвера і звалила його з ко-
ня. Потім ще вбила одного і ранила
одного, і сама впала під градом по-
стрілів... Забрали її і тих на
підводи, і повезли до Єлисаветграду".
Якась гірка нудьга стиснула мені
серце...
Чи то не був часом той, що „чудом
залишився живий?..
Сіпнулась та ніч під теплою гру-
бою...

„Я буду боротись і загину...
я це знаю... і цього хочу..."
Пошана тобі — дорогий, вірний товаришу!...

~~Блиском очей [illegible] і [illegible];~~
~~Тим, що світла ти — навіть в журбі;~~
~~Що на устах твоїх, позірно штучних,~~
~~іскриться сміх (а часом глум терпкий) —~~
~~Всім близька ти мені.~~
~~І наче ти — серед чужих облич...~~
~~Я думаю нераз (в безсонну ніч),~~
~~Що біля тебе й автор „Mors et vita"~~
~~[illegible] і [illegible] по [illegible] [illegible] [illegible].~~

